

Modruško vlastelinstvo u drugoj polovici 15. stoljeća

Atanasovski, Luka

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:640784>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-24**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET

Luka Atanasovski

MODRUŠKO VLASTELINSTVO U DRUGOJ POLOVICI 15. STOLJEĆA

DIPLOMSKI RAD

Mentor: dr. sc. Luka Špoljarić

Zagreb, 2023.

Sadržaj

Summary	3
Uvod.....	4
Frankapani i modruško vlastelinstvo u drugoj polovici 15. stoljeća	6
Tržan: središte vlastelinstva	12
Modruško vlastelinstvo: prostor, demografija, kmetske obveze i ekonomija	23
Prostorna organizacija	24
Crkva i modruško vlastelinstvo	30
Demografija.....	37
Kmetske obveze i ekonomija.....	39
Novčana renta.....	39
Tlaka i ostale radne obveze	45
Naturalna davanja.....	49
Zaključak	52
Bibliografija	55

Summary

The Modruš Estate in the Second Half of the Fifteenth Century

Luka Atanasovski

Supervisor: dr. sc. Luka Špoljarić

This thesis explores the functioning of the Modruš estate in the second half of the 15th century, more precisely in the period between the 1449 division of the Frankapan patrimony and the Ottoman destruction of Modruš in 1493, during which the estate was under the control of the Modruš branch of the Frankapani. The thesis is divided in three chapters. The first provide overview of the history of the Frankapani of Modruš and the Modruš estate in the second half of the fifteenth century. The second chapter focuses on the Tržan castle located next to the city of Modruš as the center of the estate. The third, and in a way, the main chapter analyzes the spatial organization of the estate as well as the changing demography and economy on the basis of the 1486 *urbarium* of the estate. Using the references found in the *urbarium* as well as toponyms preserved in local memory, the thesis situates the Modruš estate, its main administrative nodes and churches and its villages, in fixed geographical border. It places its demographical and economic development, including the position of the serfs of the estate, all severely impacted by the Ottoman incursions after the 1460s, in the context of other well-studied estates from neighboring Slavonia and Hungary, whether aristocratic or monastic ones.

Key Words: medieval Croatia, the Frankapani, the Modruš estate, the Modruš *urbarium*

Uvod

Modruš danas čine tek nekolicina kamenih zidova koji i nakon više od pola tisućljeća odbijaju pasti. Zidova koji izranjaju iz okolnih šumovitih valova Kapele i bude kolektivnu nostalgiju za davno izgubljenom veličinom. Dok nam povijest pruža mnoštvo primjera kontinuiteta urbanih prostora koji su prevladali od srednjeg vijeka (pa i ranije) do danas, Modruš unatoč njegovom srednjovjekovnom značaju i veličini taj kontinuitet nema. Nekoć jedan od najvećih gradova srednjovjekovne Hrvatske nije preživio turska pustošenja koncem 15. stoljeća i tako je usprkos epizodnoj ulozi obrambene utvrde u sklopu Vojne krajine polako pao u zaborav.

Modruš je osim sjedišta jednog od najutjecajnijih Frankapana u ono vrijeme bio i središte prostranog vlastelinstva koje je nadilazilo uske granice Modruške glavice (brda na kojemu se razvilo naselje) i čije su se granice na sjeverozapadu protezale do rijeke Kupe a na jugoistoku gotovo do Plitvičkih jezera. Samim time, ono je sudjelovalo u razvoju cijelog sjeveroistočnog potkapelskog prostora koji je vlastelinstvo tijekom srednjeg vijeka u nezanemarivoj mjeri i oblikovalo.¹ Ipak, usprkos velikom interesu javnosti za frankapanskom povijesti pa i starim gradom Modrušem, modruško vlastelinstvo nije pronalazilo mjesto u cjelokupnom narativu. Modruško vlastelinstvo predstavlja rijetki primjer u kasnosrednjovjekovnoj Hrvatskoj za koji imamo pisani uvid u neke dijelove organizacije i društveno-gospodarskih prilika. Iako skromna, riznica povijesti modruškog vlastelinstva i dalje ima za ponuditi mnoštvo vrijednih odgovora i zasigurno još toliko pitanja.

Cilj je ovog rada osvjetliti povijest modruškog vlastelinstva u vrijeme njegova vrhunca i postupnog propadanja u naletu turskih osvajanja. Vremenski okvir obuhvaća drugu polovicu 15. stoljeća, vrijeme Stjepana Frankapana i njegova sina Bernardina Frankapana, koju određuju dva ključna događaja. Prvi je dioba frankapanskih posjeda na Modrušu 1449. godine. Događaj je to koji predstavlja svojevrsno raskrižje frankapanske povijesti. U tom su trenutku knezovi Frankapani na vrhuncu svoje moći. Kao jedna od najutjecajnijih dinastija hrvatskog srednjovjekovlja samostalno dijele prostranu državinu koju su desetljećima širili na sjeveru Hrvatskog kraljevstva, na kontaktnoj zoni između Zemalja ugarske krune i mletačkog imperija. S druge strane, dioba je istovremeno i nagovještaj promjena, ne samo u frankapanskom slučaju već u širem europskom kontekstu, s obzirom na rast neizvjesne i razarajuće osmanske ugroze.

¹Boris Olujić, „Istraživanje arheološkog lokaliteta Viničica kod Josipdola (2005.–2010.),“ *Modruški zbornik* 4-5 (2011), 137-158 (na str. 150). U literaturi taj prostor je poznat i pod nazivom Ogulinsko-plašćanska udolina.

Kulminacija tih promjena očitovat će se u, uvjetno rečeno, rasapu Modruša 1493. koji predstavlja drugi kraj vremenskog okvira ovoga rada.

Ovaj rad se bavi strukturom i prostorom vlastelinstva, kao i pitanjima demografije i ekonomije. Na kakvim su ekonomskim postavkama Frankapani vodili modruško vlastelinstvo i kako ti trendovi pariraju s ostatkom Hrvatske i šireg europskog područja? Koji su elementi vlasti i na koji način su oni projicirani na podložnike vlastelinstva? Rad donosi studiju jednog mikrokozmosa u vrijeme nesigurnosti i previranja te stvaranja imperijalnog višegraničja na hrvatskom povijesnom prostoru. Odgovori na ta pitanja traže se u izvorima, točnije rečeno prvenstveno jednom izvoru, Modruškom urbaru iz 1486. godine. Budući da je urbar vrsta spisa koji „sadržava normativne odredbe o feudalnoj renti,“² on ne nudi sve odgovore o tome kako je funkcioniralo modruško vlastelinstvo, ali unatoč tome u velikoj mjeri pruža mogućnosti analize njegove strukture, značaja i prostornog utjecaja.

Rad se dijeli u tri poglavlja. Prvo je kontekstualno poglavlje u kojem se donosi kratak pregled povijesti Frankapana i njihove modruške grane te Modruša i modruškog vlastelinstva u drugoj polovici 15. stoljeća, u vrijeme širenja mletačkog i osmanskog imperija te centralizacijskog pritiska ugarskog dvora.

Drugo se poglavlje bavi kastrumom Tržan kao administrativnim i ekonomskim središtem vlastelinstva, povlačeći razliku između kastruma i naselja Modruš koje se razvilo podno njega i u promatranom razdoblju dobilo civitet i pravnu posebnost.

Treće poglavlje predstavlja najveći dio istraživanja i takoreći središnji dio rada. Ondje se donosi slika funkcioniranja vlastelinstva u drugoj polovici 15. stoljeća i to kroz prostornu, demografsku i ekonomsku analizu informacija koje nudi Modruški urbar. Pri analizi prostorne organizacije vlastelinstva razmatra se i crkvena struktura područja. Usporedbom modruškog s drugim poznatim hrvatskim i ugarskim vlastelinstvima, glavni dio ujedno pruža uvid u realnosti života na granici kršćanstva i Osmanskog carstva. U konačnici, ovdje provedena analiza urbara donosi nekoliko zaključaka koji bacaju novo svjetlo na neka pitanja srednjovjekovne povijesti Modruša.

² Za više definicija urbara vidi: Josip Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća* (Zagreb: Liber, 1980), 22-24.

Frankapani i modruško vlastelinstvo u drugoj polovici 15. stoljeća

Prvi dio ovoga rada pretežno će biti usmjeren u pravcu kontekstualizacije vremena u kojem Modruški urbar nastaje. Pored toga, analizira se odnos Frankapana u korelaciji sa centralnim vlastima u Budimu i Veneciji, ali i unutar samog roda. Cilj je ovog uvodnog dijela oslikati zamršene geopolitičke postavke kroz čiju će prizmu biti promatrano modruško vlastelinstvo za vrijeme Stjepana II. i Bernardina Frankapana.

Srednjovjekovna Hrvatska u drugu polovicu 15. stoljeća ulazi kao rubni prostor Zemalja ugarske krune u kojem se daleka kraljevska vlast slabo osjeti, a vakuum moći do kojeg dolazi izborom dvaju kraljeva 1440. godine iskorištavaju lokalni magnatski rodovi, prvenstveno knezovi Krčki i njihovi politički protivnici Kurjakovići. Ipak, druga polovica 15. stoljeća svjedoči korijenitim političkim, društvenim i ekonomskim promjenama. Padom Bosanskog Kraljevstva 1463. godine nestaje glavni štit „mekog trbuha“ središnjeg dijela Hrvatske pri čemu posjedi spomenutih magnatskih rodova postaju izravno izloženi osmanskim pljačkaškim pohodima. Druga polovica 15. stoljeća tako donosi temeljite promjene na hrvatskom prostoru. Uz Osmanlije glavni nosioc promjena svakako je Matijaš Korvin koji je nakon izbora za ugarskog kralja 1458. godine a posebno nakon krunidbe 1464. vodio anti-magnatsku politiku u Hrvatskoj. Usprkos tomu, tijekom svoje vladavine uglavnom je bio posvećen političkim i vojnim zbivanjima u Češkoj i Austriji pa samim time nije uspostavio čvršću kontrolu nad hrvatskim velikašima. No Korvin svakako nije bio jedini politički akter koji je pokušao nametnuti vlast na tom području. Veneciji je održavanje trgovačkog puta prema Levantu bilo od vitalne gospodarske važnosti što je zauzvrat podrazumijevalo njihovu prisutnost na strateški važnim pozicijama na istočnom Jadranu.³ Kroz diplomatske akcije, Mleci su koristili hrvatske velikaše (ponovno, poglavito Frankapane) kao tampon zonu naspram kraljevih presizanja s kojim svakako nisu htjeli ući u otvoreni sukob. Imajući sve navedene faktore na umu, područje srednjovjekovne Hrvatske se u drugoj polovici 15. stoljeća transformiralo u političku pozornicu zamršenih lokalnih i europskih interakcija i sukoba, pozornicu na kojoj će jednu od glavnih uloga igrati rod Frankapana, posebice grana roda koja je stolovala u Modrušu i imala kontrolu nad modruškim vlastelinstvom.

³Borislav Grgin, *Počeci rasapa: Kralj Matijaš Korvin i srednjovjekovna Hrvatska* (Zagreb: Ibis, 2002), 77-125; Vjekoslav Klaić, *Krčki knezovi Frankapani: od najstarijih vremena do gubitka otoka Krka* (Zagreb: Matica Hrvatska, 1901), 77-105.

Povijest modruškog vlastelinstva može se pratiti od 1193. godine kada Bela III. daruje modrušku županiju Bartolu II. Krčkom koji je napustio Krk zbog nesuglasica s braćom. Frankapani kroz 13. stoljeće uspostavljaju potpunu vlast na modruškom prostoru zahvaljujući darovnici kralja Bele IV. u kojoj ih zadužuje za čuvanje trgovačkog puta prema Senju koji su 1271. godine preuzeli od templara. Tijekom 14. stoljeća gradi se najveći dio zidina i to posebno za vrijeme vladavine Stjepana I. Tada se prvi put spominje i ime Tržan za kastrum koji se razlikuje od trgovišta Modruša.⁴ Godine 1390. vlast preuzima Nikola IV. koji širi posjede po Lici te zadobiva Ozalj i Pokuplje. Od pape dobiva priznanje o rimsko patricijskoj genealogiji svoga roda te banuje u Hrvatskoj.⁵ Po svemu sudeći Frankapani stoje tada na vrhuncu svoje vlasti.

Nikola IV. umire 1432. godine i za sobom ostavlja desetoricu sinova. Počevši s najstarijim to su bili: Ivan VI. Stariji (Anž), Nikola V., Stjepan II., Juraj I., Bartol IX., Dujam IV., Martin, Žigmund, Andrija i Ivan VII. Mlađi. Nakon očeve smrti, Ivan VI. Anž preuzima bansku čast i ističe se kao najstariji na čelu obitelji iako posjedi još ostaju homogeni. Odmah iza Ivana stoji trećerodeni Stjepan koji je vršio bansku čast zajedno s Ivanom i koji se nakon Ivanove smrti prometnuo u najmoćnijeg među braćom.⁶ Stjepan je zarana stekao i ugled izvan granica samog kraljevstva: Fridrik III. Habsburgovac ga je imenovao svojim kapetanom u susjednoj Kranjskoj, a godine 1446. oženio je Ižotu iz obitelji Este koja je vladala markgrofovijama Ferrare, Modene i Reggija, postavši na taj način i dio mreže savezništava koju je gradio moćni napuljski kralj Alfonso Aragonski. U vrijeme borbe oko ugarske krune nakon 1440. Stjepan prekida veze s Fridrikom i staje uz Janka Hunjadija, a nakon 1458. uz njegova sina, kralja Matijaša Korvina.

U vrijeme sve većeg razdora među braćom i međusobnih borbi koje su kulminirale diobom obiteljskog patrimonija 1449. godine u Modrušu, cilj je ipak bila normalizacija obiteljskih odnosa i očuvanje brojnih stečevina obitelji. Modruškom diobom dogovoreno je kako najvažniji posjedi obitelji, Krk i Senj, ostaju pod zajedničkom upravom u to vrijeme preživjele sedmorice braće i njihova nećaka Anžova sina Jurja. Ostatak državine je podijeljen na osam dijelova: najstarijem Nikoli V. pripao je Ozalj, Ribnik i Grižane; Stjepan je dobio vlast nad trgovištem Modruš i kastrumom Tržanom, Vitunjom, Grobnikom i Dubovcem; Bartol IX. dobio je trgovište Brinje i utvrde Jelovnik, Sokol i Tržac i trgovište Bihać; Dujam IV. preuzeo

⁴ Boris Vučić Šneperger, Milan Kruhek, Zorislav Horvat i Sanja Cvetnić, „Izvodi iz konzervatorske dokumentacije za stari grad Modruš,“ *Modruški zbornik* 7 (2013), 121-252 (na str. 139).

⁵ Klaić, *Krčki knezovi Frankapani*, 191-200.

⁶ *Ibid.*, 220-235.

je Ostrovicu, Novigrad, Slunj i Ledenice; Martinu je pripao Okić, Starigrad na moru, Novi, Bribir, Kotor, Bakar i Trsat; Žigmundu Otočac, Prozor, Vrhovina i Dabar; Ivan je dobio župu Bužane i Hreljin, a Juraj Cetin, Rmanj, Lapac, Bašku i Ribnik. Iako je načelno ova podjela označavala slabljenje Frankapana i gubitak jedinstva u političkom nastupu, sama činjenica da plemićka obitelj dijeli međusobno vlastitu državinu neovisno o središnjoj vlasti pokazuje koliko je sredinom 15. stoljeća kraljevska vlast u Hrvatskoj bila slaba. Očekivano, obiteljske nesuglasice su se nastavile. Ivan je uz pomoć Venecije uspio samostalno preuzeti vlast nad otokom Krkom, što su braća prihvatila u zamjenu za njegovo odricanje svih posjeda na kopnu.

Stjepan je dobivši naselje Modruš s Tržan gradom i pripadajućim vlastelinstvom i službeno postao najmoćniji među Frankapanima. Ne samo da su se njegovi posjedi nalazili na važnom trgovačkom putu Budim-Zagreb-Senj, već su mu političke i rodbinske veze s vodećim talijanskim dinastijama omogućile potencijalno širi spektar političkog djelovanja. Pored navedenog, Stjepanov uspjeh rezultat je i diplomatskog umijeća i balansiranja između cara Fridrika i Hunjadijevaca. U njegovo se vrijeme trgovište Modruš izdiže na razinu grada te se dodatno opasuje zidinama čime postaje jedinstveni obrambeni prostor. Zahvaljujući političkim vezama Stjepan 1460. godine uspijeva dobiti potvrdu pape Pia o premještanju biskupije iz Krbave, odnosno Udbine u njegov Modruš čime istovremeno oslabljuje rivale Kurjakoviće i uvelike jača vlastitu poziciju i značaj Modruša kao središta svoje povelike državine.

Pri razmatranju ekonomije modruškog vlastelinstva svakako treba uzeti u obzir trgovački put od Senja prema Zagrebu i dalje Ugarskoj, za čiji su dio poveljom kralja Bele IV. iz 1251. godine Frankapani bili dužni pružiti zaštitu trgovcima i putnicima.⁷ Tom su poveljom Krčki dobili pravo da ubiru i zadrže tridesetnicu, no zauzvrat su imali obvezu plaćanja odštete putnicima u slučaju razbojništva.⁸ Koliko su konkretno Frankapani ubirali od trgovine na svom području nije jasno, i svota se svakako mijenjala s godinama, no sudeći prema ispravi iz 1466. godine u kojoj se Juraj Frankapan sa sinovima žalio na nepravednu podjelu imanja, nezadovoljan velikom količinom novca koju je Stjepan time stekao putem modruške tridesetnice, ona je bila pozamašna.⁹ Dapače, trgovinska aktivnost koja je proizlazila iz tog važnog prometnog pravca

⁷Lajos Thalloczy i Samu Barbas, ur. *Codex diplomaticus Comitum de Frangepanibus*, 2 sv. (Budimpešta: Magyar tudományos Akademia, 1910-1913) (Dalje: CDCF), sv. 1, 402-408.

⁸ Ibid.

⁹CDCF, sv. 2, 100-101. Juraj iznosi brojku od 5000 zlatnih florina što je zasigurno pretjerivanje.

je uvelike uvjetovala sam razvoj Modruša kao tranzitno-trgovačkog središta.¹⁰ Glavni uvozni centar za proizvode s frankapanskog područja općenito pa samim time uvjetno rečeno i Modruša bila je Venecija. Nema puno detaljnih popisa robe koja je kolala modruškom cestom, ali 1484. Hrvatski sabor spominje svilu i druge dragocjene tkanine, začine, ulja, itd.¹¹ U drugom smjeru, odnosno s kontinenta prema Senju išla je često i ruda ili već obrađeni metali poput bakra i mjedi. Naravno da ovi iznimni primjeri ne mogu biti mjerilo sveukupne trgovinske razmjene jer su po svemu sudeći glavninu te razmjene činili kruti, poluobrađeni ili neobrađeni proizvodi poput drvene građe i ostalog građevnog materijala.

Stjepan je sa suprugom Ižotom imao sina Bernardina koji se rodio 1453. godine, neposredno nakon velike diobe posjeda. Nakon što je Ižota umrla 1456. godine, Stjepan je odgoj i obrazovanje mladog Bernardina prepustio svojem potknežinu Martinu Oštreheriću i njegovoj supruzi.¹² Sljedećih desetljeća Bernardin je vladao uz oca i od njega preuzeo diplomatsku umješnost, ali i teret očuvanja obiteljskih posjeda u sve zahtjevnijim vremenima. Međutim, odnos Frankapana Modruških s ugarskim dvorom iz temelja biva narušen 1464. godine kada Matija protjeruje Stjepanu odanog modruškog biskupa Nikolu iz kraljevstva te smjenjuje Stjepana s pozicije hrvatsko-dalmatinskog bana.¹³ Razdor je dodatno proširen Stjepanovim „očijukanjem“ s Venecijom i carskim dvorom kao posljedica Matijine neangažiranosti po pitanju osmanske ugroze na frankapanskom teritoriju. Dapače, Stjepan šalje mladog Bernardina na Fridrikov dvor te u svojem Modrušu prima mletačku posadu. Potez je to koji će kulminirati kraljevskom odmazdom u vidu oduzimanja Senja Frankapanima 1469. godine. Odnos između Matije i Stjepana u narednim godinama neće se previše mijenjati. Iako prividno pomireni 1470. godine, Matija će nastaviti sa svojom politikom u ostalim dijelovima Kraljevstva ne posvećujući previše brige za južne granice dok će Stjepan, iako osjetno opreznije, nastaviti diplomatske odnose s Venecijom, Ferrarom, papinskom kurijom i Napuljskim Kraljevstvom. Ne ulazeći preduboko u kompleksnu mrežu socijalno-političkih odnosa spomenutih aktera u drugoj polovici 15. stoljeća, ipak je važno napomenuti kako je ovo razdoblje stubokom

¹⁰ Milan Kruhek, *Srednjovjekovni Modruš: Grad knezova Krčkih-Frankopana i biskupa Krbavsko-modruške biskupije* (Ogulin: Matica hrvatska-ogranak Ogulin, 2008), 55-71 (na str. 27)

¹¹ Milan Kruhek, „Srednjovjekovna cesta Modruška,“ *Modruški zbornik* 6 (2012), 69-84 (na str. 82-83).

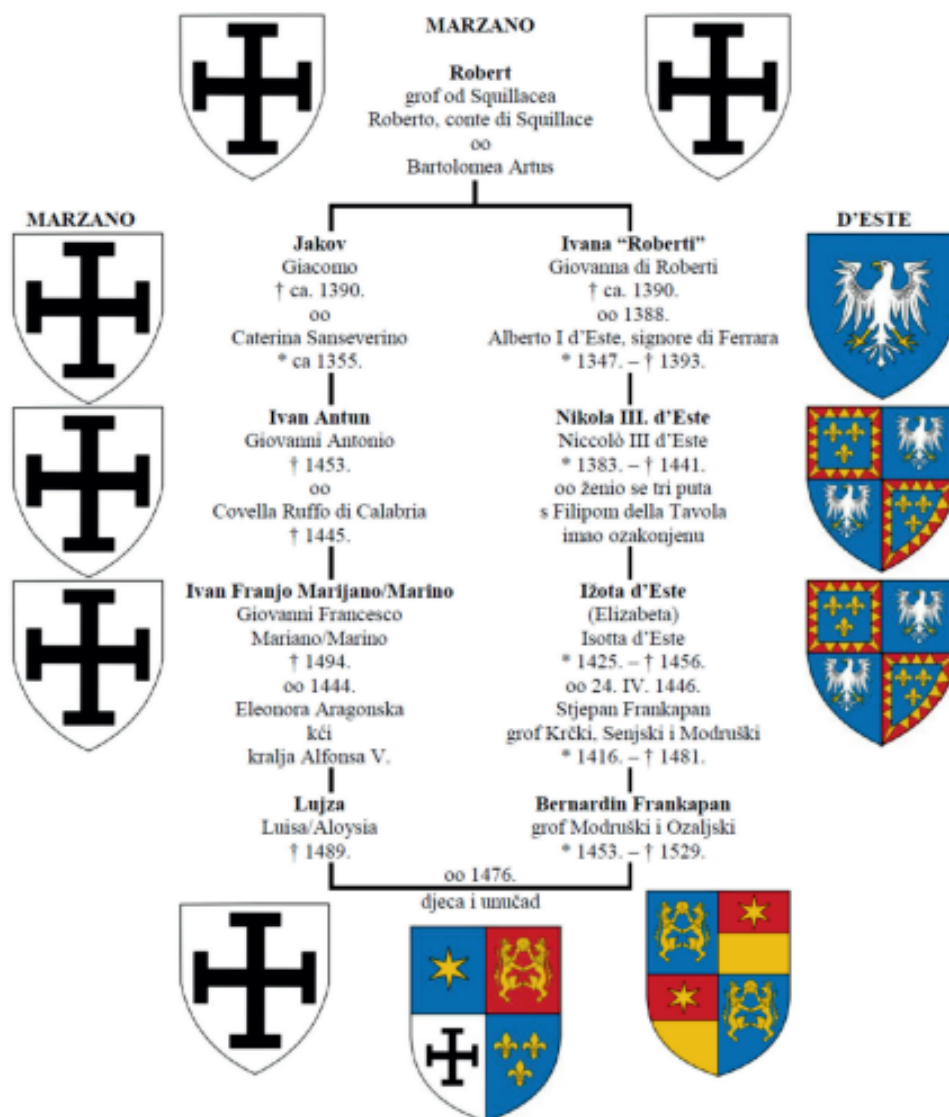
¹² Klaić, *Krčki knezovi Frankapani*, 242.

¹³ O Stjepanu Frankapanu i njegovim vezama s Italijom vidi: Luka Špoljarić, „Zov partenopejskih princeza: Kosače i Frankapani u bračnim pregovorima s napuljskim kraljem Ferranteom,“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 52:3 (2020.), 121-188; Grgin, *Počeci rasapa*, 77-115; Klaić, *Krčki knezovi Frankapani*, 220-290.

protreslo temelje frankapanske državine, državine koju su svega desetljeće ranije slobodno dijelili među sobom a koja se sada našla pod prijetnjom susjednih imperija i centralizacijskih namjera ugarskog kralja. Sagledavajući događaje iz te perspektive, može se reći da su Stjepan i sin mu Bernardin uspjeti ostvariti određene probitke. Kad je 1476. kralj Matija sklopio brak s Beatricom Aragonskom, i ujedno ušao u savezništvo s napuljskim kraljem Ferranteom, Stjepan je iskoristio svoje dobre veze s napuljskim dvorom i oženio sina Bernardina za Beatricinu sestričnu Luisu Marzano. Taj brak je u mnogočemu pogodovao Frankapanima Modruškim ne samo zbog izravnih političkih veza s aragonskom kraljevskom dinastijom u Napulju, nego i kroz zaštitu na ugarskom dvoru. Pored toga, ne smije se zanemariti prestiž koji je „posljednjem modruškom Europejcu“, kako Milan Kruhek naziva Bernardina, priskrbio ovaj brak. Štoviše, Frankapani Modruški će u svoj grb uvrstiti i onaj obitelji Marzano (vidi Sl. 1).

Nakon Stjepanove smrti, najvjerojatnije 1481. godine, vlast i službeno preuzima Bernardin, ali neće dugo stolovati na vrhu modruškog brijega. Iako je pljačkaških pohoda na modruškom teritoriju bilo i ranije, svojim posljednjim danima svjedočio je Modruš 1493. kada je turska vojska na čelu s Jakub pašom na povratku iz pljačkaškog pohoda popalila i uništila grad Modruš, a nesumnjivo i dobar dio cijelog vlastelinstva. Utvrđeni Tržan jedini je ostao netaknut, koliko zbog svojeg položaja toliko i zbog nezainteresiranosti turske vojske za dugom opsadom, za koju po svemu sudeći nisu ni bili opremljeni. Modruš će nakon toga kobnog konca ljeta 1493. godine biti uglavnom napušten a stanovništvo će se većinom koncentrirati oko novoosnovanog Ogulina. Iako će još nekoliko godina plamtjeti iskra na modruškom brijegu, vjerojatno do kraja prvog desetljeća 16. stoljeća, uistinu odjekuje sada već neslavna rečenica vinodolskog župnika Petra Vidakovića: „Let 1493. bi rasap grada Modruše, koga Turci porobiše i popališe...“¹⁴ Izgradnjom Ogulina, po svemu sudeći oko 1500. godine, Tržan i ono što je ostalo od grada pod njim postat će obrambeni punkt Vojne krajine čime će započeti stoljeća zanemarivanja i propadanja samog kastruma.

¹⁴ O posljednjim desetljećima Bernardinova stolovanja u Modrušu i krajiške uloge vidi: Kruhek, *Srednjovjekovni Modruš*, 55-71; Milan Kruhek, *Knezovi Modruški Bernardin i Krsto Frankopan: Mačem i govorom za Hrvatsku* (Modruš: Katedra Čakavskog sabora Modruše, 2016), 13-55.; Bernardin Frankapan Modruški, *Oratio pro Croatia (Govor za Hrvatsku)*, prev. i pril. Ivan Jurković i Violeta Moretti (Modruš: Katedra Čakavskog sabora Modruše, 2010), 40-63.

Sl. 1. Grb Frankapana u koji su uvršteni heraldički simboli vojvodskih obitelji Marzano i d'Este

(Ivan Jurković. „O grbovima u molitvenicima koje su 1518. u Veneciji dali tiskati Krsto Frankapan sa suprugom Apolonijom Lang.“ *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 35 (2017): 79.)

Tržan: središte vlastelinstva

Iako spomena kastruma Tržan ne nalazimo u Modruškom urbaru, ono je bilo administrativno središte vlastelinstva i stoga je nezaobilazna stavka prilikom istraživanja načina kako je to vlastelinstvo funkcioniralo. Ovo se poglavlje bavi položajem, dijelovima i značajem Tržana, a i dotiče se odnosa Tržana i modruškog naselja koje se razvilo pod njim.

Ograničena površina uvjetovana nepristupačnim terenom diktirala je trodijelnu strukturu modruškog naselja; modruški kastrum (tek od 15. stoljeća poznat pod imenom „Tržan“), podgrađe koje se nastavlja na samu utvrdu i naselje koje će preseljenjem krbavskog kaptola u drugoj polovici 15. stoljeća od trgovišta postati gradom s određenom razinom autonomije.

Sagrađen na živoj stijeni, kastrum Tržan predstavljao je naočigled neosvojivu obrambenu poziciju koja se nadvijala nad samim podgrađem i naseljem koje se razvilo ispod njega. Najstarija povijest Tržan grada i danas predstavlja samo jednu u nizu nepoznanica vezanih uz jedan od najvećih i najvažnijih frankapanskih posjeda. Nagađanja starijih povjesničara o rimskom, pa čak i grčkom porijeklu lokaliteta ne mogu se potkrijepiti arheološkim dokazima, prije svega zbog neobjašnjivog manjka arheoloških istraživanja ovog iznimno važnog srednjovjekovnog grada. Iako se u izvorima pojavljuje antički toponim Tediastum u okolici, manjak podataka kao i slična nomenklatura trgovačkih središta ne daju uvjerljive dokaze o rimskom porijeklu. Porijeklo samog imena Tržan grada lako je dokučiti iz njegove geografske pozicije, pa i možebitno razloga njegovog nastanka; trgovine.¹⁵ Konkretno i jasno razlučivanje Modruša i njegovog kastruma Tržana pronalazimo tek u ispravama iz 15. stoljeća, dakle nakon konsolidacije frankapanskih posjeda i neposredno prije velike razdiobe 1449. godine. Tako se tek ispravom iz 1437. izdanom od strane Matka Talovca jasno razlučuje feudalni utvrđeni grad Tržan kao središte modruškog vlastelinstva.¹⁶ Na tom tragu već spomenuta diobena isprava također jasno odvaja kastrum od modruškog trgovišta. Milan Kruhek i Zorislav Horvat tako dolaze do zaključka kako je Tržan svoju nomenklaturnu samostalnost zadobio u trenutku kada se modruški kastrum i pripadajuće naselje pod njim razvio u važno središte frankapanske moći te preuzeo dominantnu ulogu nad političkom i prije svega gospodarsko-ekonomskom slikom

¹⁵ Prema legendi, Modruš koji je dotad bio zvan Širin i Trojan grad ime je dobio po starici koja je ranjena nakon pada grada hicem iz topa ubila turskog cara. Pored toga, Polje u kojem je navodno ubijen otad se zove Carevo. Više: Drago Miletić, *Plemićki gradovi kontinentalne Hrvatske* (Zagreb: DPUH, 2012), 25.

¹⁶ Milan Kruhek i Zorislav Horvat, „Castrum Thersan et civitas Modrussa,“ *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 16 (1990), 89.-130 (na str. 95)

ovog dijela kontinentalne Hrvatske.¹⁷ Toponim Modruš ostaje vezan uz naselje i župno, a od 1460. i biskupsko središte, ali će se zadržati na kartama 16. stoljeća kao skupni pojam kastruma i naselja.

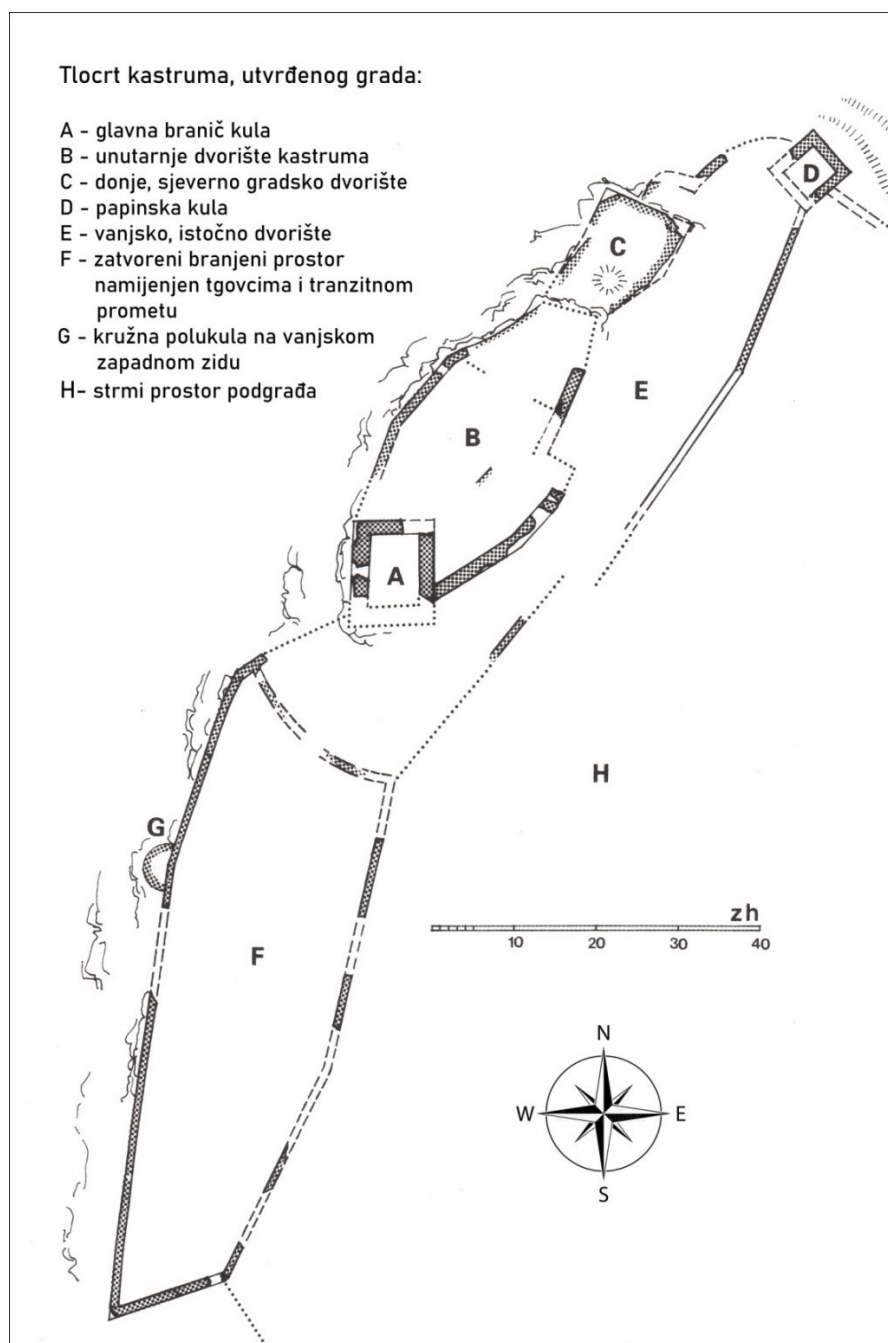

*Sl. 2. Ostaci kastruma Tržan snimljeni u prvoj polovici 20. st.
(Hrvatski državni arhiv. Zbirka fotografija tvrtke Griesbach i Knaus 1927–1942.)*

Najraniji zapisi o izgledu i potencijalnom rasporedu građevina unutar tržanske utvrde potječu iz kasnijih razdoblja, prije svega iz skica i crteža krajiških inženjera čiji je glavni cilj bila analiza vojno-strateških funkcija tada već ostataka nekoć slavnog modruškog grada. Jednog od najranijih takvih prikaza pronalazimo u radovima Luigija Ferdinanda Marsilija iz 1700. godine, nastalog u svrhu utvrđivanja granica dogovorenih Karlovačkim mirom godinu ranije. Nešto detaljniji prikaz ostavio je njegov suvremenik Friedrich Holstein, krajiški inženjer, dok, čini se, najvjerniji prikaz donosi još jedan inženjer, Mathias Anton Weiss. Prilikom rekonstruiranja tlocrtnog rasporeda Tržan grada nezaobilazan je i opis Emilija Laszowskog koji 1894. skicira grad: „Grad sam na briegu imadjaše na istočnom uglu visoki četverouglasti toranj, a takav stajaše i na zapadnom uglu, koji je služio stražarnicom. Među ova dva tornja bijaše gornje dvorište s cisternom i nekoliko manjih zgrada za stanovanje. Od oba spomenuta tornja

¹⁷Ibid., 96.

potegnut bijaše zid sa sjeverne strane, koji imadjaše u sredini vrata. Sa krajnjih točaka ovoga zida spuštali se čvrsti zidovi s desna i s lijeva nizbrdo, koji zatvarahu varoš.“¹⁸

Sl. 3. Tlocrt kastruma Tržan

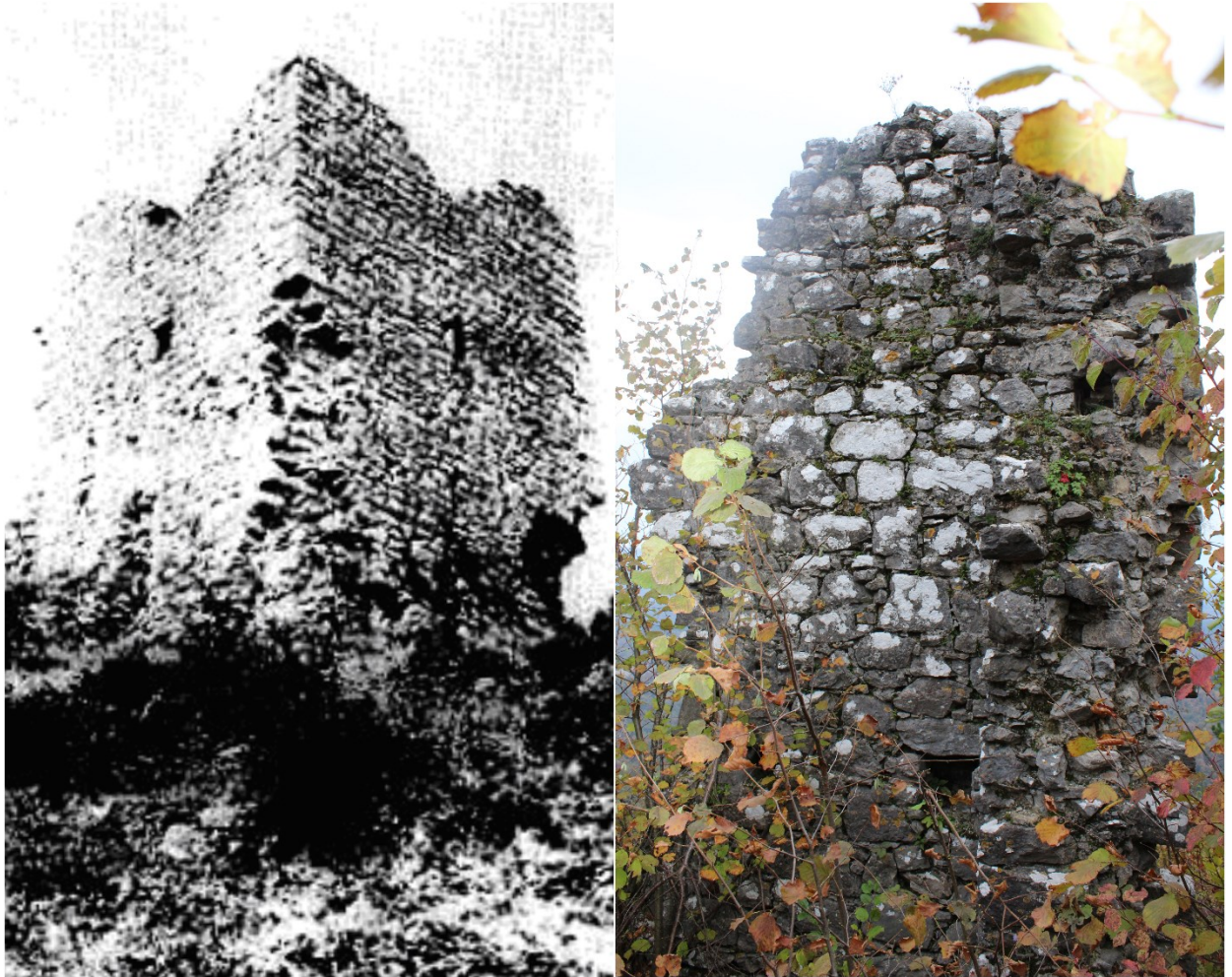
(Preuzeto, s izmjenama, iz Milan Kruhek, Zorislav Horvat. „Castrum Thersan et civitas Modrussa“
Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 16 (1990): 97.)

¹⁸ Kruhek, *Srednjovjekovni Modruš*, 75.

Kategoriziranjem tlocrta modruškog kastruma jasno se ističu tri odvojena dijela. Prvi, središnji dio obuhvaćao je administrativno središte kastruma, odnosno rezidenciju knezova Frankapana kao i određen broj ostalih stambenih objekata predviđenih za boravak i službovanje upravitelja i viših dvorjanskih službenika. Taj središnji dio ujedno se nalazio na najvišoj poziciji grada s koje se uzdizala branič-kula na istočnoj strani koja je pored obrambene zasigurno imala i stambenu funkciju.¹⁹ Pored toga, branič-kula je predstavljala ulaz iz vanjskog dvorišta u unutarne. S obzirom na kronologiju izgradnje, ovaj središnji dio vjerojatno je podignut od strane samih Frankapana nakon preuzimanja uprave nad posjedom krajem 12. stoljeća, ali zbog nedostatka opsežnijih arheoloških istraživanja nije poznato grade li zidine od temelja ili na već postojećim ostacima.²⁰

¹⁹ Terminologija vezana uz spomenuti objekt je problematična. Dok većina starije literature bez iznimke koristi naziv branič-kula, Miletić 2012, 204-205. i 218-221. ističe kako je ustvari riječ o palasu knezova Modruških. Nažalost, arheološka neistraženost ne omogućava konkretan odgovor na ovu nedoumicu. Miletić kao glavni razlog za klasificiranje ističe „otvorenost“ objekta koja je netipična za branič-kulu. Ne mogu se složiti s tim argumentom, poglavito zbog toga što je kula na Tržan-gradu imala dvojnju namjenu, obrambeno-stambenu, koja podrazumijeva veće prozorske niše u svojem stambenom dijelu. Pored toga, padina koja se prostire ispod kule po svoj je prilici bila isuviše lako obranjiva, što je teoretski dopuštalo veću otvorenost ovog objekta. Iako crteži Tržana iz kasnijih stoljeća ne mogu biti konkretan dokaz, ipak svi dosljedno prikazuju uske otvore u krništu pod krovom karakteristične za obrambenu funkciju branič-kula. Dok se ne provedu temeljita arheološka istraživanja koja bi potvrdila da se radi o palasu, zadržat ću stariju klasifikaciju branič-kule.

²⁰ Kruhek, *Srednjovjekovni Modruš*, 78.

Sl. 4a-b. Papinska (Duždeva) kula

Fotografija iz 1910. (lijevo) i današnje stanje (desno)

(Fotografija iz 1910. preuzeta s web adrese: http://modrus-kcs.hr/castrum_thersan_et_civitas_modrussa.php)

Drugi dio obuhvaća donje dvorište kastruma koje se proteže od zapadne papinske kule do već spomenute branič-kule. Tu se nalazila cisterna i po svemu sudeći pomoćni objekti kastruma poput spremišta i štala, ali ujedno i stambeni prostori posluge.²¹ Iako to nigdje izrijekom nije zabilježeno, može se pretpostaviti zbog dobro zaštićene pozicije kako se tu nalazilo i skladište za spremanje daća ubranih na području vlastelinstva, a za koje je po svoj prilici bio zadužen *ključar (klučar)*, službenik koji je prema Vindoloskom zakoniku bio zadužen za sve procese u sklopu spomenutog skladišta.²² Kao ni za središnji dio kronologija izgradnje nije u potpunosti

²¹ Kruhek i Horvat, „Castrum Thersan et civitas Modrussa“, 113.

²² Više o funkciji ključara: Mladen Ančić, „*Gradu kmeti ili iobagiones castrum* kao element društvene strukture Hrvatskog Kraljevstva,“ *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea* 6 (2019), 35-132 (na str. 63-78)

poznata, ali približne naznake iščitaju se iz samog imena „papinske“ kule.²³ Isti naziv za kulu možemo pronaći u Senju početkom 16. stoljeća gdje su nam sačuvani sekundarni podaci talijanskog putopisca. On izvještava o novčanoj pomoći pape Lava X. poslanoj za izgradnju kule u Senju u svrhu obrane od turske ugroze.²⁴ Stoga ime kule u Modrušu bez sumnje povlači konotaciju o papinskom pokroviteljstvu u izgradnji za vrijeme Stjepana i Bernardina što bi posljedično smjestilo vrijeme nastanka u drugu polovicu 15. stoljeća, negdje između preseljenja Krbavske biskupije u Modruš 1460. godine i Krbavske bitke 1493. godine iako tomu nema traga u izvorima.

Treću prostornu cjelinu, odnosno podgrađe, sačinjava jugoistočno vanjsko dvorište koje je zatvoreno zidovima od glavne kule protežući se do južnih ulaznih vrata koja se otvaraju prema cesti. Ovaj dio je po svemu sudeći bio namijenjen boravku putnika prolaznika, trgovcima i trgovačkim aktivnostima općenito. Zapadnu stranu brijega opasivao je obrambeni zid koji se spuštao prema današnjoj crkvi Presvetog Trojstva pa sve do ulazne kule bdijući nad ulazom u podgrađe gdje je cesta prodirala u grad. S te pozicije zid se nastavljao duž ceste opasujući modruški trg te se na kraju zatvarao u spoju sa zidom s južne strane. Upravo na ovome mjestu trgovačka cesta je izlazila iz grada i nastavljala prema obali, odnosno prema Brinju i Senju. Modruška je trgovačka aktivnost svakako bila žila kucavica grada, što je jasno vidljivo iz samog imena Tržana. Središte ove aktivnosti po naznakama arheoloških dokaza najvjerojatnije je predstavljao plato pod samim kastrumom južno od branič kule.²⁵ Cijeli prostor je zarana bio opasan zidinama s manjom polukulom na istočnim padinama čime je osigurana stabilna i sigurna aktivnost za trgovce. Na tragu toga, smještaj istih mogao je biti organiziran na padini ispod same mitnice, odnosno u podgrađu ispod zidina kastruma.

Posebnost Tržan grada leži ne samo u njegovoj veličini, već i u kvaliteti izrade obrambenih elemenata. Iako smješten na 678 metara nadmorske visine, Tržan odlikuje posebno kvalitetna izrada zidina tehnikom riblje kosti (*opus spicatum*) pri čemu je lice izrađeno od priklesana kamena što ih čini jednim od najkvalitetnijih zidina srednjovjekovne Hrvatske.²⁶ Prijelomna

²³ U literaturi se može pronaći i pod nazivom Duždeva kula. Horvat i Kruhek, „Castrum Thersan et civitas Modrussa“, 106.

²⁴ Vidi: Mladen Hudec, „Rekonstrukcija papinske kule u Senju,“ *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* 22 (1995), 95-110.

²⁵ Kruhek, *Srednjovjekovni Modruš*, 79.

²⁶ Sonja Kočevar, „Stari grad Modruš- pregled zaštitnih radova,“ *Modruški zbornik* 11-12 (2018), 159-183 (na str. 160)

točka u razvoju srednjovjekovnih utvrda kontinentalne Hrvatske, kao i Ugarskog Kraljevstva bila je provala Mongola 1241. godine. Vojska čija je osnovna prednost bila fleksibilan i brzi napad lake konjice nije se mogla nositi s dobro utvrđenim burgovima pa iako su zidane utvrde realnost i prije 13. stoljeća, nakon provale su postale standard gradnje. Na tragu toga može se zaključiti da dio zidina vjerojatno potječe iz 13. stoljeća, iako postoje naznake da su temeljene na još starijim rimskim utverdama.²⁷ Najznačajni dio zidova tržanskog kastruma pak potječe s kraja 14. i početka 15. stoljeća, odnosno za vladavine knezova Stjepana I. i Nikole IV. Ukupnom dužinom od otprilike 1200 metara mogu se usporediti s poznatijim primjerima Senja i Bihaća. Što se tiče debljine zidina Tržan grada, one su bile relativno tanke u usporedbi s ostalim burgovima kontinentalne Hrvatske.²⁸ Dok se raspon debljine zidova kretao od 100 do 180 centimetara, Medvedgrad, na primjer, odlikuje debljina od preko 200 centimetara. Vjerojatno najimpozantniji obrambeni element predstavljala je branič-kula smještena u središnjem dijelu burga. Približno kvadratnim tlocrtom dimenzija 10x11,3 metra, modruška branič-kula bila je jedna od najvećih u srednjovjekovnoj Hrvatskoj.²⁹ Iako na izvrsnoj prirodnoj strateškoj poziciji, ukupna duljina zidova i broj vrata koja je trebalo čuvati nalažu zaključak da je Tržan morao raspolagati s većim brojem vojnog osoblja. Stoga su nezanemarivu ulogu u modruškom urbanom pejzažu zasigurno igrale i zgrade isključivo vojne provenijencije. Smještaj vojnog osoblja obično je bio pridružen posebnim vojnim zgradama koje su se pak oslanjale na fortifikacijske elemente. Slijedom toga, smještaj za vojnike, stražu i vjerojatno ostala nadzorna tijela treba tražiti duž glavnih krakova zidina koje su se s južnog dijela kastruma i papinske kule spuštale u podnožje brijega. Ne treba svakako ni izostaviti područje gradskih vrata. Kompleksnost terena dozvoljavala je mnoštvo odsječenih zona što je rezultiralo velikim brojem vrata (vjerojatno preko sedam) koje su zasigurno imale pridružene carinske objekte i službenike istih.³⁰

²⁷ Kruhek i Horvat, „Castrum Thersan et civitas Modrussa“, 90.

²⁸ Kočevar, „Stari grad Modruš- pregled zaštitnih radova“, 160; Zorislav Horvat, *Burgologija : Srednjovjekovni utvrđeni gradovi kontinentalne Hrvatske* (Zagreb: UPI 2-M books, 2014), 96.

²⁹ Kruhek i Horvat, „Castrum Thersan et civitas Modrussa“, 112.

³⁰ Boris Vučić Šneperger, Milan Kruhek, Zorislav Horvat i Sanja Cvetnić, „Izvodi iz konzervatorske dokumentacije za stari grad Modruš,“ *Modruški zbornik* 7 (2013), 149.

Sl. 5a. Pretpostavljena konstrukcija branič-kule superpozicionirana na fotografiju arheoloških ostataka³¹ (Izradila: Martina Leskovec)

³¹Sl. 5a-b. proizašle su iz suradnje s Martinom Leskovec, koja je studirala vizualnu umjetnost na KdG University of Applied Sciences and Arts u Antwerpenu te je na temelju mojeg istraživanja arheoloških ostataka samog Tržan-grada kao i ostalih plemićkih gradova srednjovjekovne Hrvatske, dostupnih fotografija s početka 20. stoljeća i literature izradila ilustracije pretpostavljenog izgleda.

Sl.5a.- Pojednostavljeni prikaz unutrašnje konstrukcije etaža branič kule. Iz literature i ostalih primjera (Drivenik, Sokolac, Ozalj, Novigrad na Dobri,...) odlučio sam se na konstrukciju koja podrazumijeva četiri pune etaže (P+3) s polukatom na vrhu koji je po svemu sudeći služio kao povoljno mjesto za obranu s užim prozorskim otvorima.

Sl. 5b. Ilustracija pretpostavljenog izgleda branič-kule superpozicionirana na fotografiju arheoloških ostataka³² (Izradila: Martina Leskovec)

Prizemlje, koje je najvjerojatnije imalo ulogu tamnice je danas potpuno zatrpano materijanim naslagama koje se prostiru do razine prvog kata. Nije posve jasno kakav je bio raspored među katovima, ali po svemu sudeći su prva dva kata bila namijenjena raznim socijalno-administracijskim dužnostima, dok je treći kat vjerojatno bio uređen kao spavaonica. Pretpostavljam da su stepenice između katova bile smještene na lijevoj (istočnoj) strani kule pošto ostaci ne odaju tragove prozorskih otvora na tom dijelu.

³²Sl.5b. Ilustracija izgleda branič-kule uklopljene u današnje ostatke. Ova ilustracija pokazuje pretpostavljeni izgled zidova rađenih od „klesanog i priklesanog kamena vezanog sivkastim vapnenim mortom s primjesom sitnog

U raspravi o modruškom vlastelinstvu i Tržanu kao njegovu središtu nemoguće je ne osvrnuti se na status gradskog naselja koje se razvilo iz podgrađa kastruma i u drugoj polovici 15. stoljeća steklo određenu razinu samouprave. Izuzevši podatke o crkvama modruškog naselja koje su se razvile uz kastrum, malo je toga poznato o izgledu naselja. Glavni razlog tome leži u činjenici kako je većina tih građevina bila izgrađena od drveta i kao takva je davno propala. Upravo zbog toga gotovo je nemoguće rekonstruirati u potpunosti izgled naselja koje se razvilo pod utvrđenom frankapanskom utvrdom. Zanimljiva je uvjetovanost i odnos kastruma i modruškog naselja. Tržan grad je sigurnost i svojevrsni povijesni i pravni legitimitet prostranijem podgrađu koje se iz ove simbioze postupno razvilo u viši oblik urbanog razvoja.

U rijetkim sačuvanim izvorima Modruš se u 14. i prvoj polovici 15. stoljeća pojavljuje kao trgovište (*forum* ili *oppidum Modrussa*), da bi se od polovice 15. stoljeća do turskih pustošenja izdigao na razinu grada (*civitas Modrussa*).³³ Jedini elementi koji pomažu u rekonstrukciji su malobrojni ostaci ili naznake zidova kojima se opasuje čitav prostor grada, nastalih vjerojatno sredinom 15. stoljeća u vrijeme Stjepana II.³⁴ Na osnovi tih ostataka i lokacija sakralnih građevina koje se uz kastrum najčešće spominju u pisanim izvorima, mogu se okvirno ocrtati granice modruškog grada. Iz izvora doznajemo i da su neke kuće modruških građana bile smještene izvan zidina, a jedino mjesto gdje je to nepristupačan teren dopuštao bili su manji platoi na istočnom dijelu, a možda i na južnoj i zapadnoj padini.³⁵

Stanovnici modruškoga grada nazivali su se „modruški purgari“, a stambeni prostor morali su dijeliti s brojnim vojnim posadama te uslužnim i trgovačkim objektima poput gostionica, točionica i smještaja za putnike. Naselje purgara po svemu sudeći opasavalo je područje oko katedrale, odnosno modruškog trga, te su vjerojatno svoje mjesto tu pronašli i manji trgovci. Veličina i nagli uspon Modruša podrazumijevala je prisutnost određenog broja obrtnika, odnosno radionica čija je lokacija bila uvjetovana pojedinačnim zanatom. Logično je

kamena i pijeska“ (Eva Žile, „Rezultati arheoloških istraživanja 2017. godine na lokalitetu starom gradu Modrušu,“ *Modruški zbornik* 11-12 (2018), 151). Pored toga, prikazano je krovište izrađeno od drvene šindre (na području Like koristi se i naziv šimla) i drveno stepenište koje je vodilo na prvi kat gdje se nalazio i ulaz u samu branič-kulu.

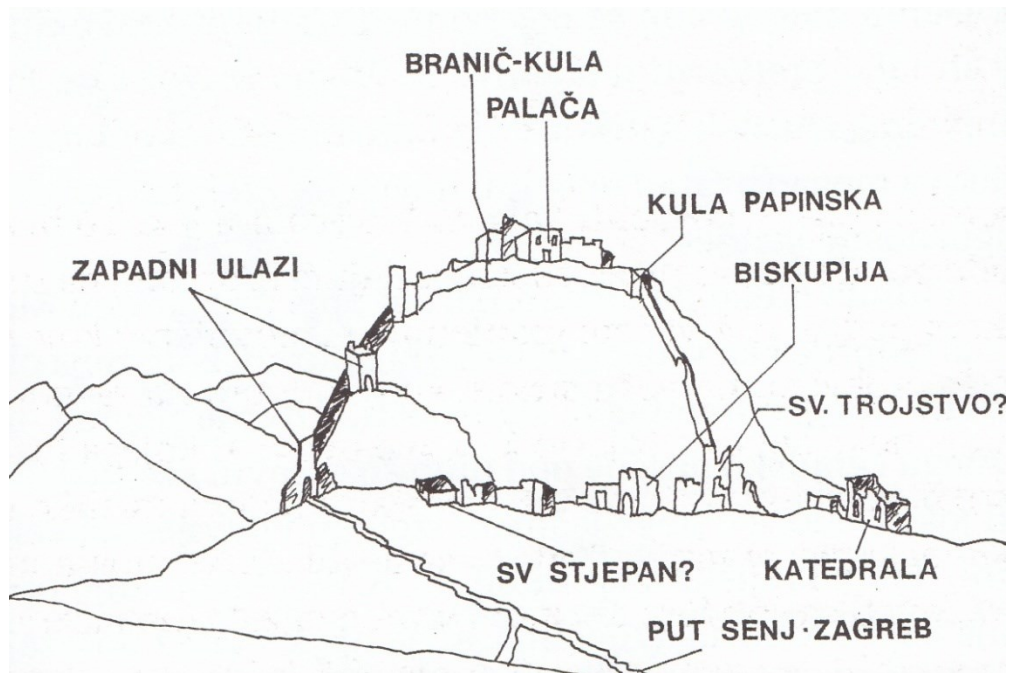
Ove pojednostavljene ilustracije su, nadam se, samo začetak napora koji za cilj imaju kompletnu rekonstrukciju nekadašnjeg izgleda kastruma u svrhu očuvanja i podizanja svijesti o sve većoj devastaciji ostataka jednog od najvažnijih hrvatskih srednjovjekovnih plemićkih gradova.

³³ Kruhek i Horvat, „Castrum Thersan et civitas Modrussa“, 114.

³⁴ Šneperger, „Izvodi iz konzervatorske dokumentacije za stari grad Modruš“, 145.

³⁵ O civitasu modruškome: Kruhek i Horvat, „Castrum Thersan et civitas Modrussa“, 114-116.

pretpostaviti da su taj prostor u velikoj mjeri dijelili s kmetovima na rubnim dijelovima grada, obično uz modrušku cestu i u slučaju postolara i kovača, uz vodu. Modruš s utvrđenim Tržan gradom jedno je od najvećih naselja srednjovjekovne Hrvatske unutar kojeg, prema najoptimističnijim pretpostavkama stručnjaka, na njegovu vrhuncu obitava od tri do četiri tisuće stanovnika.³⁶

Sl. 6. Pojednostavljeni prikaz crteža Martina Stiera iz 1660. godine s objašnjenjem (Milan Kruhek, Srednjovjekovni Modruš: Grad knezova Krčkih-Frankopana i biskupa Krbavsko-modruške biskupije (Ogulin: Matica hrvatska-ogranak Ogulin, 2008.): 11.)

³⁶ Kočevar, „Stari grad Modruš- pregled zaštitnih radova“, 160. U radu nije jasno kazano na temelju čega je pretpostavljen broj stanovnika.

Modruško vlastelinstvo: prostor, demografija, kmetske obveze i ekonomija

Treće poglavlje ovog rada analizira modruško vlastelinstvo u drugoj polovici 15. stoljeća, točnije prostor, demografiju i ekonomiju vlastelinstva. Predmet analize je Modruški urbar iz 1486. godine. Prvo se ubicira i analizira razmještaj ključnih lokaliteta spomenutih u urbaru: sela, kneževih dvora i manjih utvrda, dok je posebna pozornost pridana i sakralnim objektima. U drugom potpoglavlju u fokus analize dolazi pitanje demografije, pri čemu se precizno razmatra utjecaj turskih provala na kretanje stanovništva na području vlastelinstva. Naposljetku se razmatraju ekonomske značajke vlastelinstva kroz analizu kmetskih obveza, te se one kompariraju s primjerima na drugim vlastelinstvima na hrvatskom i ugarskom prostoru.

Prije same analize Modruškog urbara potrebno je prvo reći nekoliko riječi o prirodi samog izvora. Modruški urbar je popis koji pored svojeg krnjeg sadržaja ipak predstavlja izuzetno vrijedan prozor u način funkcioniranja, prostornu ideologiju te socijalno-ekonomski „mikrokozmos“ vlastelinstva u izazovnim trenucima dramatičnih promjena uzrokovanih prije svega turskim provalama i migracijom stanovništva. Modruško vlastelinstvo u vrijeme Stjepana II. i sina mu Bernardina Frankapana nije izolirani primjer devastirajućih promjena jer tendencije iseljavanja i napuštanja selišta o kojima nas izvještava Modruški urbar prisutne su duž cijelog pograničnog područja s Osmanlijama.

Urbar nastaje 1486. godine naredbom Bernardina Frankapana. Njegovo sastavljanje povjerio je svojim familijarima i službenicima Martinu Oštrihariću i Ivanu Klinčiću.³⁷ Izvornika pisanog glagoljicom danas više nema; sačuvao se u dva prijepisa s kraja 16. i prve polovice 17. stoljeća. Lopašić se prvenstveno oslanja na stariji, kojeg je s glagoljice prepisao Ivan Puškar negdje između 1580. i 1590. godine.³⁸

Urbar se na ukupno osam mjesta referira na *kladernu*, popis koji obuhvaća odnos vlastelina i podanika te uređuje njihove dužnosti.³⁹ U historiografiji prevladava mišljenje kako je

³⁷ Radoslav Lopašić, *Urbar modruški od god. 1486*, prilozi Eduard Hercigonja i Ivan Tironi (Ogulin: Ogranak Matice hrvatske Ogulin, 1997), 22; Ivan Erceg, „Kratak prilog za upoznavanje Modruškog urbara (1486)“, *Acta historico-oeconomica* 22 (1995.), 7-23 (na str. 8)

³⁸ Lopašić, *Urbar Modruški*, 25; Erceg, „Kratak prilog za upoznavanje Modruškog urbara (1486)“, 8.

³⁹ Lopašić, *Urbar Modruški*, 39,42,52,59,62,65,69,71.

spomenuta kladerna morala biti poseban dokument starije provenijencije koji je sadržavao detaljnije informacije, po svemu sudeći upravo one o kojima Urbar na prvi pogled šuti, kao što je popis alodija i modruških purgara kao i sam opis grada. Nada Klaić tvrdi da je kladerna sadržavala popis tlake koja se u Urbaru javlja samo na dva mjesta, pretpostavljajući kako su kmetovi svih 32 u Urbaru popisana sela tlačili, te su njihove obaveze upravo bile navedene u spomenutom popisu.⁴⁰ Međutim, kao što je to istaknuo Julijan Vladimirovič Bromlej, ova teza ne stoji ako uzmemo u obzir podatke iz Urbara.⁴¹ Bromlej odbacuje tezu o postojanju posebnog spisa, pogotovo činjenice da bi taj spis sadržavao opis tlake svih sela, već *kladernu* pronalazi u samom Urbaru.⁴² Svoje pretpostavke zasniva na analizi takozvanih *časti*, odnosno jasno definiranih darova koje su kmetovi bili dužni dati knezu uglavnom tri puta godišnje; „...jednu o Miholi, drugu o Božići, i tretu o Vazmi...” Za razumijevanje Urbara, a i njegove šturosti treba razumijeti okolnosti u kojima on nastaje. Bernardinu je po svemu sudeći najvažniji bio popis podložnika i stanje selišta u jeku turskih osvajanja. Glavna zadaća mu je bila analiza trenutnog stanja na temelju kojeg bi se sastavila adekvatna taktika očuvanja naseljenosti i u konačnici profitabilnosti zemljišta na vlastelinstvu. Ne čudi zato kako je glavni naglasak stavljen na popis napuštenih selišta i mogućnosti izvršavanja obaveza preostalog stanovništva.

Prostorna organizacija

Točne granice vlastelinstva nisu poznate, jer ni sam Urbar nije cjelovit, ali posrijedi je svakako uz Krk bio najveći dio frankapanske državine u vrijeme diobe. Cilj je ovoga potpoglavlja na temelju Urbara i pojedinih isprava koje se odnose na modruške žitelje kao i siromašne literature odrediti prostorni razmještaj vlastelinstva te istražiti ekonomske i socijalne odrednice u svrhu osvjetljenja uređenja vlastelinstva koje se našlo u izravnom dodiru s Osmanlijama.

Urbar bilježi ukupno 32 naselja unutar vlastelinstva, ali je taj broj po svemu sudeći bio veći. Primjer za to je spominjanje Kunić sela, danas sjevero-zapadno od Plaškog; „Jošće su dužni z Kunićani i z Medvijami, Selšićami jalovicu jednu i čast...”⁴³ Iako je očito određena količina

⁴⁰ Vidi: Nada Klaić, „O nekim pitanjima feudalne formacije u srednjovjekovnoj Slavoniji,” *Historijski zbornik* 4 (1951), 107-132. Nije ubrojena prijašnja tlaka, o čemu više u nastavku.

⁴¹ Julijan Vladimirovič Bromlej, „Još jednom o pitanju razvoja feudalne rente u Hrvatskoj potkraj XV i u XVI stoljeću,” *Historijski zbornik* 16 (1963), 269-289.

⁴² Bromlej, „Još jednom o pitanju razvoja feudalne rente u Hrvatskoj potkraj XV i u XVI stoljeću“, 271.

⁴³ Lopašić, *Urbar modruški*, 42.

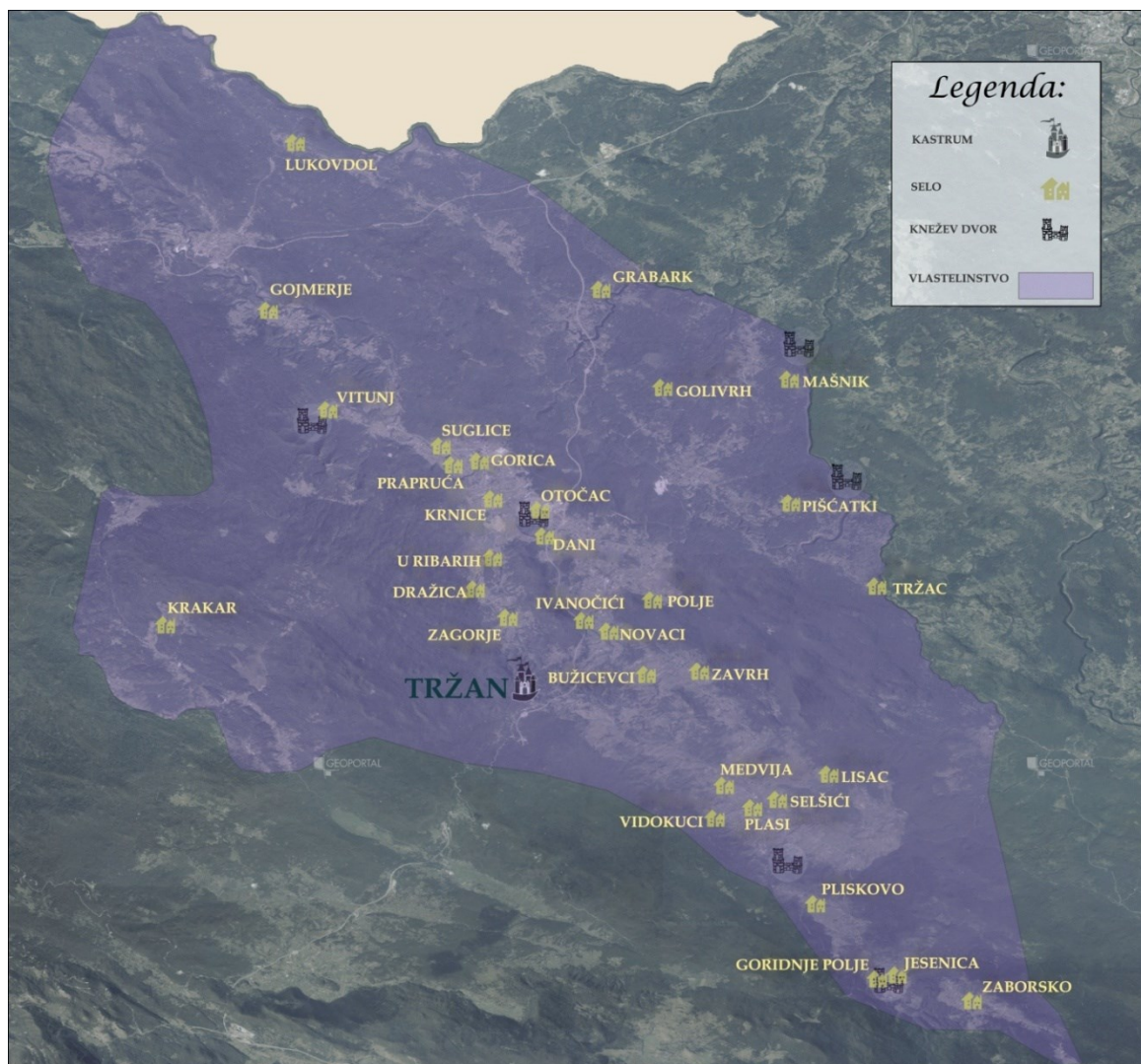
časti koje su „Kunićani“ dužni davati, Kunić selo niti selišta koja spadaju pod njega nigdje u Urbaru nisu posebno popisani. Upravo zbog tih, ali i mnoštva drugih nedosljednosti koje proizlaze iz samih imena popisanih sela, nije moguće konstruirati prostornu kartu samog vlastelinstva bez određenih konjektura. Međutim, smatram da i manjkav prikaz ima vrijednost, barem prilikom vizualizacije smještaja vlastelinstva u širem prostornom kontekstu.

Karte su nastale na temelju podataka zabilježnih u Urbaru te bilješki Radoslava Lopašića i Ivana Tironija. Važnu ulogu igrali su karta modruške županije (ustvari modruškog vlastelinstva) objavljena u Matičinom izdanju Modruškog urbara iz 1997. godine te opis župe Modruše koji donosi Vjekoslav Klaić.⁴⁴ Na kraju, neki od podataka su rezultat osobnog istraživanja pučke predaje o toponimima spomenutim u Urbaru.⁴⁵ Smatram posebno važnim napomenuti kako su nazivi nekih od toponima prikazanih na karti prisutni i na drugim mjestima (za primjer, ima Lisaca i oko Krakara i Drežnice, kao i puno „Gorica“). Naposljetku, Karte 1-2. inspirirane su analizom i prikazom struktura vlastelinstva koje je proveo Cédric Jeanneau, koji mapira područja različitih termina (*area, circuitu, conditio, districtum, territorium*) oko središta vlastelinstva, kastruma. Upravo zato su na Karti 3. naznačeni koncentrični krugovi oko većih kneževih dvora, ali se oni bez greške mogu primjeniti i na manje utvrde kao neke manje točke kontrole vlastelinstva, ali i na crkve. Upravo te točke služe kao stvarne i metaforične granice koje su nužne za projiciranje vlasti Frankapana.⁴⁶

⁴⁴Kartu nisam priložio zbog niske rezolucije u kojoj je dostupna na web adresi: (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Modrus_Map-hr.png). Usprkos naslovu „Županija Modruška u vrijeme Stjepana i Bernardina Frankapana“ ovdje je ustvari prikazano vlastelinstvo jer iz dostupnih opisa granica same županije proizlazi da se prostirala dalje prema zapadu i prema jugoistoku. Za više vidi: Mile Bogović, „Krbavska biskupija,“ *Društvene obavijesti: Glasilo Hrvatske kulturne zajednice u Švicarskoj* 97 (2005), 7; Klaić, *Krčki knezovi Frankapani*, 43.

⁴⁵ Moja baka Marija Prpić (rođena Bertović u Zagorju pod Modrušem).

⁴⁶ Više o projiciranju granica vlastelinstva: Cédric Jeanneau, „Le dominium seigneurial en question : exercice, territoire et adaptation aux marges du comté poitevin (1150-1250)“ u: *Les seigneuries dans l'espace Plantagenêt*, ur. Martin Aurell, Frédéric Boutouille (Ausonius Éditions, 2009), 309-334.

Karta 1. Modruško vlastelinstvo u vrijeme Bernardina Frankapana (Izradio L. A.)

Karta je izrađena u programu QGIS te projicirana na digitalni ortofoto Hrvatske u mjerilu 1:5000 iz 2020. godine⁴⁷. Ona je prikazana u mjerilu 1:120995 te prije svega predstavlja teoretske granice vlastelinstva na temelju dostupnih izvora. Na mjestima na kojima to teren dopušta te jukstapozicioniranjem podataka iz izvora uzete su prirodne granice koje su u promatranom razdoblju najčešće i određivale među. Također, jasno je da se refeljna slika područja u više od pola tisućljeća sa sigurnošću promjenila te da postoji mogućnost pomicanja toponima unutar prostora, ali u slučajevima gdje se toponim spomenut u Urbaru održao do danas uzete su aktualne koordinatske vrijednosti naselja.

⁴⁷ Mrežna usluga pregleda (WMS) koja je nastala iz službenih DOF5 karata Državne geodetske uprave, izrađenih iz aerofotogrametrijskog snimanja 2020. godine za 50% područja Republike Hrvatske (zapadni i sjeverni dio). Dostupno na web adresi: (<https://registri.nipp.hr/izvori/view.php?id=984>)

Iz karte proizlazi kako se vlastelinstvo prostiralo na širem sjeveroistočnom potkapelskom prostoru, najvećem zaravnjenom području u gorskoj Hrvatskoj. S obzirom na reljefne karakteristike ovo područje obilježavaju polja u kršu nastala na vapnencima i dolomitima te su karakteristična za područja od 400 do 700 metara nadmorske visine. Dva najveća polja, Ogulinsko i Plaščansko uglavnom se nalaze na relativno pogodnom tlu za agrarno iskorištavanje što dokazuje i gustoća toponima koji se spominju na ovim područjima.⁴⁸ Unatoč tome, na više mjesta u Urbaru se spominje kako su zemlje „zle“, odnosno škrte. Analiza pedološke karte Hrvatske pokazuje da je dobar dio teoretske površine vlastelinstva prikazane na Karti 1. bio „prošaran“ tipovima tla koja imaju visoku pH vrijednost i koja uglavnom prekriva šumska vegetacija.⁴⁹ Ako se tome pridoda činjenica da je većina obradivih površina nastajala krčenjem, može se zaključiti kako su se određeni dijelovi vlastelinstva nalazili na zemlji čiji su prinosi bili manji od uložnog truda, čime se neupitno stvarala razlika među seljacima.⁵⁰

Površina prikazana na Karti 1. u programu QGIS iznosi oko 1200 kilometara kvadratnih od čega većinu čine gorja i šumska vegetacija. Iako su s obzirom na tipologiju tla i postavke terena u mnogočemu različite, za usporedbu će poslužiti tri ugarska vlastelinstva iz prve polovice 16. stoljeća. Naime, István Kenyeres donosi podatke za vlastelinstva Magyaróvár, Gyula i Hunedoara pri čemu se prvo prostire na 1115,79 km², drugo i najveće na 2232,6 km² i posljednje na 1611,1 km².⁵¹ Kao što sam napomenuo, brojka od 1200 km² za modruško vlastelinstvo ne može se uspoređivati s onom u Ugarskoj prije svega jer se ona prostiru većinski ravničarskim krajem s kvalitetnijim tlom i daleko većim obrađivanim površinama. Međutim, komparacija je ipak korisna jer stavlja veličinu modruškog vlastelinstva u nadregionalni kontekst. Isto tako, nesumnjivo pridonosi usporedbi novčanih dobitaka vlastelinstva o čemu će riječi biti u nastavku.

⁴⁸ „Ogulinsko-plaščanska udolina“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Kleža, 2021); dostupno na <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=71235> (posjet 29.6.2022.)

⁴⁹ Pedološka karta Hrvatske projicirana u programu QGIS na Karti 1. Dostupno na web adresi: <http://tlo-i-biljka.eu/GIS.html> (posjet 29.6.2022.); Opis i tipizacija tala Hrvatske dostupni na web adresi: <http://os-akanizlica-pozega.skole.hr/upload/os-akanizlica-pozega/images/static3/3017/File/KLASIFIKACIJA%20TALA%20HRVATSKE.pdf> (posjet 29.6.2022.)

⁵⁰ Erceg, „Kratak prilog za upoznavanje Modruškog urbara“, 10.

⁵¹ István Kenyeres, „The Economy of Castle Estates in the Late Medieval Kingdom of Hungary,“ u: *The Economy of Medieval Hungary*, ur. József Laszlovszky, Balázs Nagy, Péter Szabó i András Vadas (Leiden, Boston: Brill, 2018), 401-402.

Veličina pojedinih selišta u Urbaru je izražena u „danima“, odnosno danima oranja, pri čemu jedan dan odgovara jednom jutru. Iako pojedina prostranija selišta imaju i do 60 dana zemlje, srednja vrijednost na području vlastelinstva se kreće oko 20 dana, odnosno 115 metara kvadratnih.⁵² Ove brojke i svojim medijanom i raznovrsnošću u veličini prelaze prosjeke ostalih vlastelinstava u 15. i 16. stoljeću. Tako selišta u Rakovcu i Kalinovici 1435. imaju po 12 jutara (12 dana oranja), selište u Novom Mestu 1478. 17 jutara dok su se selišta na posjedu pavlina u Strezi kretala od 14 do 24 jutra.⁵³ Glavni razlog za ovakav nesrazmjer jest upravo pustoš Modruškog vlastelinstva koje je zbog blizine osmanske granice imalo više slobodne zemlje nego ljudi koji bi je mogli obrađivati. Dok na sisačkom vlastelinstvu 1543. godine 22,74% kmetova drži pola selišta, 21% četvrt selišta, a 40% sitne posjede, na modruškom su vlastelinstvu česti primjeri gdje jedan kmet drži i po nekoliko selišta.⁵⁴ Tako određeni Brnardo Balšić u selu Pliskovo „drži seli dvi ter pol“, a Mikula Jažorića zet u selu Medvija „ima zemlje dni 14, luke stog 1; jošće drži Srebalića selo dni 8,...“⁵⁵ Ovakvo stanje odražava se u određenoj mjeri i na socijalni aspekt vlastelinstva. Werner Rösener napominje kako su tijekom 14. stoljeća u Njemačkoj i ostatku Zapadne Europe zbog prenaseljenosti i nedostatka obrađiva zemljišta novopridošlice u pravilu zauzimale niže pozicije u društvenim slojevima.⁵⁶

⁵² Ivan Tironi, „Pet stotina ljeta Modruškog urbara,“ u: *Krbavska biskupija u srednjem vijeku*, ur. Mile Bogović (Rijeka-Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1988), 109.

⁵³ Više o veličini selišta i uređenju: Josip Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća* (Zagreb: Liber, 1980), 408-426; Mira Kolar Dimitrijević, „Urbar pavlinskoga samostana u Strezi 1477. godine,“ *Podravina : časopis za geografska i povijesna multidisciplinarna istraživanja* 2:3 (2003), 103-123 (na str. 110)

⁵⁴ Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća*, 418.

⁵⁵ Lopašić, *Urbar Modruški*, 33, 42.

⁵⁶ Vidi: Werner Rösener, *Peasants in The Middle Ages* (University of Illinois Press, 1992), 33-191.

Toponim u Urbaru	Površina selišta	
	Dana zemlje	km ²
Zaborsko	222	1.279
Jesenica i Goridnje polje	453	2.609
Pliskovo	96	0.553
Lisac	66	0.380
Selšići	585	3.370
Plasi	375	2.160
Medvija	484	2.788
Zavrh	1071	6.169
Bužičevci	188	1.083
Novaci	187	1.077
Ivanovčići	183	1.054
Polje	595	3.427
Dani	230	1.325
Otočac	513	2.955
U Ribarih	145	0.835
Krnice	144	0.829
Krakar	431.5	2.485
Zagorje	338	1.947
Mašnik	167	0.962
Dražica	128	0.737
Golivrh	323	1.860
Pišćatki	308	1.774
Gorica	369	2.125
Prapruća	260	1.498
Tržac	177	1.020
Suglice	128	0.737
Vitunj	257	1.480
Gojmerje	522	3.007
Lukovdol	208	1.198
Grabark	349	2.010
Vidokuci	36	0.207
Ukupno:	9538.5	54.942

Tablica 1. Ukupna površina selišta pojedinih sela izražena u danima i km²⁵⁷

⁵⁷ Površina prikazana u tablici nikako ne predstavlja konačnu vrijednost te služi prvenstveno za komparaciju veličine selišta i kontekstualizaciju novčanih i naturalnih podavanja. U nju nisu uneseni podaci za selišta koja u Urbaru nisu izričito povezana s određenim toponimom ili koja su pridružena dvorovima familijara.

U Tablici 1. prikazana su sva selišta spomenuta u Urbaru. Površine selišta izražene u danima odnose se na sva selišta u tome selu, bilo naseljena ili napuštena. Tablica nikako ne predstavlja konačnu ni stvarnu vrijednost, prije svega zato što Urbar nije dosljedan u svim slučajevima, pogotovo kada se referira na napuštena selišta. Najčešći primjer ovoga je nedosljedna uporaba perfekta kada se govori o novčanoj renti pojedinog selišta. Dok kod većine napuštenih selišta izričito piše: „...zemlje dni 10, sinokoše stoge 4, služilo je sol. 84. a sada je pusto...“, javljaju se primjeri u kojima iako je korišten perfekt ne piše izričito da je pusto: „...ima zemlje dni 5, maliniša pol, služilo je zlatoga pol“ ili je pak korišten prezent ali s napomenom da je pusto: „...služi sol. 54, to je pusto.“⁵⁸ Kod ovakvih dvojakih interpretacija nije jasno je li selište napušteno ili je došlo samo do količinske promjene rente, međutim, uzimajući u obzir kontekst samog dokumenta kao i ostale unose, izglednije je da autor misli na napuštena selišta pa su ona tako i interpretirana te unesena u tablicu.

Crkva i modruško vlastelinstvo

Ovaj dio rada analizirat će crkvenu organizaciju na području vlastelinstva kao nezaobilazan čimbenik u strukturi svakodnevnice populacije na modruškom vlastelinstvu, fokusirajući se prije svega na odnos biskupije i vlastelinstva te na sferu prostornog utjecaja sakralnih objekata na vlastelinstvu u korelaciji sa selima i kneževim dvorovima kao prostornim odrednicama.

Prvi značajniji spomen crkvenih prilika na području župe Modruš datira iz 1163. godine i isprave kralja Stjepana III. u kojoj on stavlja župu pod upravu Splitske nadbiskupije.⁵⁹ Već 1185. spominje se Modruš opet, ovaj put na saboru u Splitu na kojem je odlučeno da će župa Modruš biti sastavni dio Krbavske biskupije koja je na istom saboru osnovana.⁶⁰ Podataka kroz 13. i 14. stoljeće nema puno, ali sigurno je da je kroz 14. stoljeće Modruš središte arhiprezbiterata (dekanata).⁶¹ Krajem 14. stoljeća u Modruš dolaze franjevci te 1378. papa

⁵⁸ Lopašić, *Urbar Modruški*, 71-72.

⁵⁹ Ivan Kukuljević Sakcinski, ur. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae = Diplomatički sbornik Kraljevine Hrvatske s Dalmacijom i Slavonijom*, dio II. (Zagreb: Dragutin Albrecht, 1875) (Dalje: CD), 66.

⁶⁰ CD. II, 134-135.

⁶¹ Mile Bogović, „Pomicanje sjedišta Krbavske biskupije od Mateja Marute do Šimuna Kožičića Benje,“ u: *Krbavska biskupija u srednjem vijeku- Zbornik radova znanstvenog simpozija u povodu 800. obljetnice osnutka*

Grgur XI. izdaje ispravu kojom daje senjskim franjevcima pravo preuzimanja samostana i crkve sv. Franje u Modrušu.⁶² Iz kasnijih zapisa saznajemo da su u Modrušu boravili i dominikanci, ali nije poznato kada je njihov samostan osnovan. Po svemu sudeći njegov začetak vjerojatno se vremenski poklapa s diobom posjeda 1449. kada Modruš postaje središte državine Frankapana Modruških te se narednih godina iz trgovišta transformira u grad. Kao što je već spomenuto, tada ambicioznom i politički potkovanom Stjepanu II. polazi za rukom da od pape Pija II. izmoli premještanje biskupskog središta iz Krbave u grad pod Tržanom. Kao središte biskupije, Modruš kroz drugu polovicu 15. stoljeća postaje jednim od najvažnijih hrvatskih gradova, koji ima ne samo stratešku i trgovačku nego i vjersku važnost.

Relativno mala praktična iskoristivost površine na modruškom brijegu nije se poklapala s ulogom koju je Stjepan namjenio središtu svojih posjeda. Tragom toga, već sljedeće 1450. godine kreće izgradnja hodočasničke crkve Blažene Djevice Marije od Čudesa u Otoku (Oštarijama) iz čega se može zaključiti kako je Stjepan II. već tada aktivno poduzimao potrebne korake da njegov posjed bude ujedno i vjersko središte šire regije. U prilog tomu idu i njegova nastojanja da preseli sjedište biskupije iz Krbave u Modruš: tako 1456. godine uspijeva osigurati postavljanje Franje Modrušanina za biskupa.⁶³ Oboje 1459. godine odlaze u Mantovu na poziv pape Pija II. povodom diskusija o obrani od Osmanlija. Od njega iste godine zadobivaju darovnicu s posebnim oprostima za Crkvu Blažene Djevice Marije od Čudesa u Oštarijama.⁶⁴ Kako je u to vrijeme područje krbavske biskupije bilo izloženo konstantnim turskim prodorima, Franjo i Stjepan ostaju duže vrijeme u Mantovi raspravljajući s papom o mogućim mjerama. S priznanjem rimskog porijekla obitelji, važnim bračnim i političkim vezama u Italiji i na čelu vodeće magnatske obitelji srednjovjekovne Hrvatske, Stjepan je bio idealan oslonac papine politike u regiji pa tragom toga već 4. lipnja 1460. godine papinska kancelarija izdaje bulu kojom se nalaže prijenos sjedišta biskupije iz Krbave u Modruš.⁶⁵ Tada se biskupija počinje nazivati krbavsko-modruška ili samo modruška, a crkva Svetog Marka u Modrušu biva uzdignuta na razinu katedrale. Kako to doliči sjedištu biskupije, papa u istoj buli daje Modrušu trajno naslov grada čime on i službeno postaje najznačajnije mjesto

krbavske biskupije, održanom u Rijeci 23-24. travnja 1986. godine, ur. Mile Bogović (Rijeka-Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1988), 65.

⁶² Kruhek, *Srednjovjekovni Modruš*, 44.

⁶³ Bogović, „Pomicanje sjedišta Krbavske biskupije od Mateja Marute do Šimuna Kožičića Benje“, 65.

⁶⁴ *Ibid.*, 66.

⁶⁵ *Ibid.*, 67.

srednjovjekovne Hrvatske. Na ovom mjestu valja spomenuti da se naziv "civitas Modrussio" prvi put pojavljuje 1389. godine u jednoj ispravi javnog bilježnika, ali naziv se tada, 70 godina prije nego što je postao središte biskupije, ne može dostatno potkrijepiti.⁶⁶

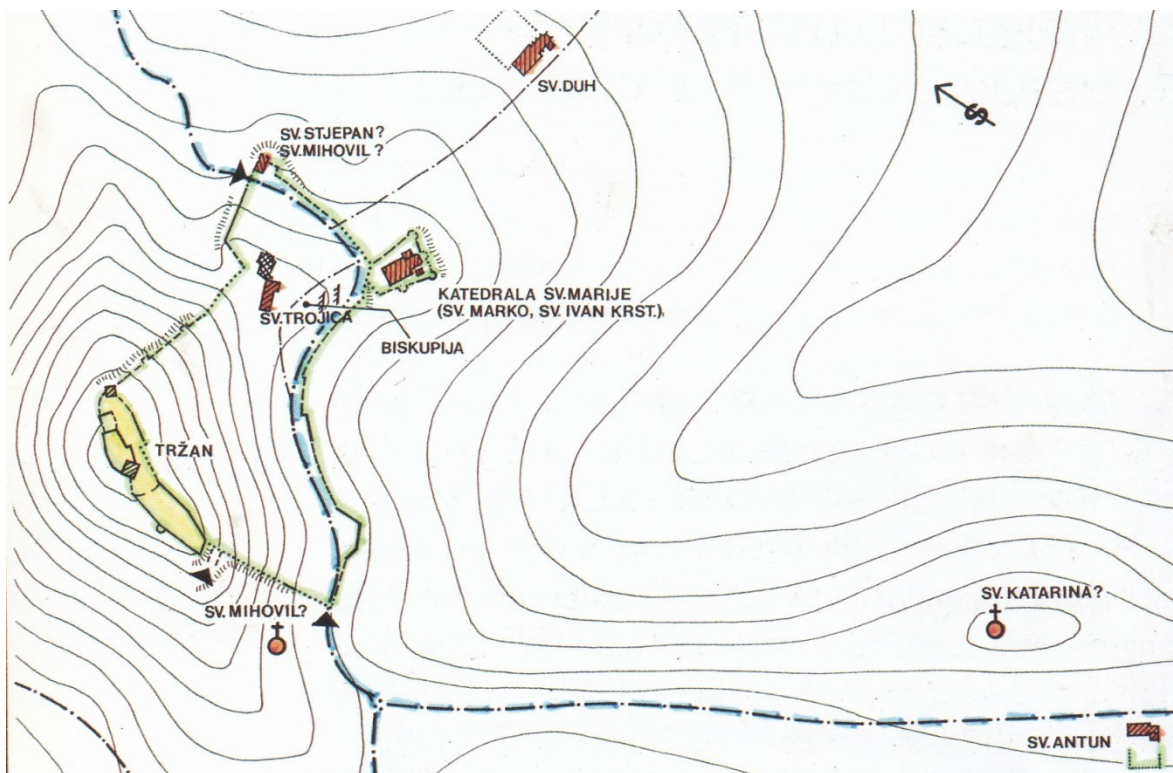
Kako saznajemo iz bule, krbavskog kaptola neposredno prije premještanja središta biskupije nema (iako to ne znači da nije postojao u ranijim godinama), te se on uspostavlja 1460. godine i nosi naziv krbavsko-modruški ili samo modruški.⁶⁷ Funkcionirajući kao *locus credibilis*, odnosno ustanova javne vjere što je podrazumijevalo da je pored konfesionalnih poslova, Kaptol bio zadužen za sastavljanje i izdavanje raznih pravnih i drugih dokumenata. Glagoljaške isprave iz 1463. i 1471. svjedoče o kaptolskom uređenju. Isprava izdana 4. kolovoza 1463. godine navodi Apaja Livakovića i njegove dužnosti prema crkvi Kaptola (Sv. Marka) i prema crkvi Svetog Mikule na Gvozdu. Na ovom mjestu pored ostalog spominju se tri glavna crkvena dostojanstvenika; arhiđakon, arhiprezbiter i primicer.⁶⁸ Druga isprava od 10. lipnja 1471. godine uređuje darovnice za imanja fratara Svetog Mikule na Gvozdu te se posebno naglašava da je izdana u katedralnoj crkvi Svete Marije.⁶⁹ Obje isprave samo potvrđuju postojanje i uređenje modruškog kaptola.

⁶⁶ Petar Runje, „U spomen modruškim glagoljašima,“ *Modruški zbornik 2* (2008), 55.

⁶⁷ Ante Gulin, „Krbavsko-modruški kaptol prije i poslije krbavske bitke,“ u: *Krbavska bitka i njezine posljedice*, ur. D. Pavličević (Zagreb, 1997), 91.

⁶⁸ *Hrvatski spomenici*, Zbirku I. Kukuljevića i R. Lopašića popunio i za tisak priredio Đuro Šurmin (Zagreb: JAZU, 1898), 234.

⁶⁹ *Ibid.*, 266; Bogović, „Pomicanje sjedišta Krbavske biskupije od Mateja Marute do Šimuna Kožičića Benje“, 68.

Karta 2. Sakralne građevine na širem gradskom području Modruša

(Milan Kruhek i Zorislav Horvat. "Castrum Thersan et civitas Modrussa," *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 16 (1990): 96.)

Pitanje sakralnih građevina na području modruškog vlastelinstva i njihova kategorizacija neočekivano su problematični s obzirom da je to jedan dio modruške povijesti o kojem imamo brojne zapise što suvremenika što kasnijih pisaca. Prvi je problem s kojim se istraživači Modruša susreću sam broj crkava na širem gradskom području. Julije Frasa spominje pet crkava i župnu crkvu dok Emilij Laszovski prepoznaje samo pet.⁷⁰ Klaić također spominje šest crkava. Drugi problem predstavlja činjenica kako te crkve nisu postavljene u prostorni okvir, odnosno ne znamo točno koje područje ulazi u analizu. Po svemu sudeći to su sakralne građevine u neposrednoj blizini Modruša (*civitas*) jer popisi ne spominju najveću crkvu, onu Blažene Djevice Marije od Čudesa u Oštarijama a koja je svakako ulazila u granice vlastelinstva. Bilo kako bilo, komparacijom više izvora i kasnijih izvještaja u kombinaciji s minornim arheološkim nalazima može se govoriti o osam crkava na širem području modruškog naselja: Svetog

⁷⁰ Kruhek, *Srednjovjekovni Modruš*, 83.

Stjepana, Svetog Ivana, Svetog Marka (kratko Svete Marije), Svetog Duha, Svete Katarine, Svetog Mihovila, Svetog Antuna i Svetog Trojstva.⁷¹

Katedrala Svete Marije dijeli sudbinu s ambicioznom hodočasničkom crkvom u Oštarijama. Naime, njezin nastanak lako možemo smjestiti u vrijeme osnivanja modruške biskupije, odnosno premještaja sjedišta iz Krbave u Modruš. Nastala je na mjestu stare župne crkve Svetog Marka koja je dijelom porušena a dijelom inkorporirana u novonastalu katedralnu crkvu. Zanimljivo je da se u već spomenutoj ispravi Martinu Oštreheriću spominje kapela Svetog Ivana Krstitelja koju mu Stjepan daruje.⁷² Prema ispravi ona se nalazi odmah ispod Svetog Marka što bi moglo ukazivati da su i njezini elementi uklopljeni u novu katedralu. Po svemu sudeći, katedrala je građena u više faza, a pošto dijeli određene stilske elemente s ranijim arhitektonskim ostvarenjima inkorporiranim u gradnji Crkve Blažene Djevice Marije od Čudesa u Oštarijama, moguće je da su isti majstori sudjelovali u izgradnji oba objekta.⁷³ O tome da je gradnja tekla u više faza govore nam i fortifikacijski sustavi oko nje. To su polukružne kule uklopljene u zidine kojih po svemu sudeći nema prije premještaja sjedišta biskupije. U konačnici, katedrala Svete Marije je baš poput crkve u Oštarijama postala žrtvom vremena i stanja srednjovjekovne Hrvatske. Ambiciozni planovi neutemeljeni u realnosti vremena, izbivanja biskupa i prije svega tursko uništenje Modruša onemogućili su razvoj katedrale i okončali ulogu koju je igrala u konfesionalno-socijalnom životu žitelja cijelog područja modruškog vlastelinstva.

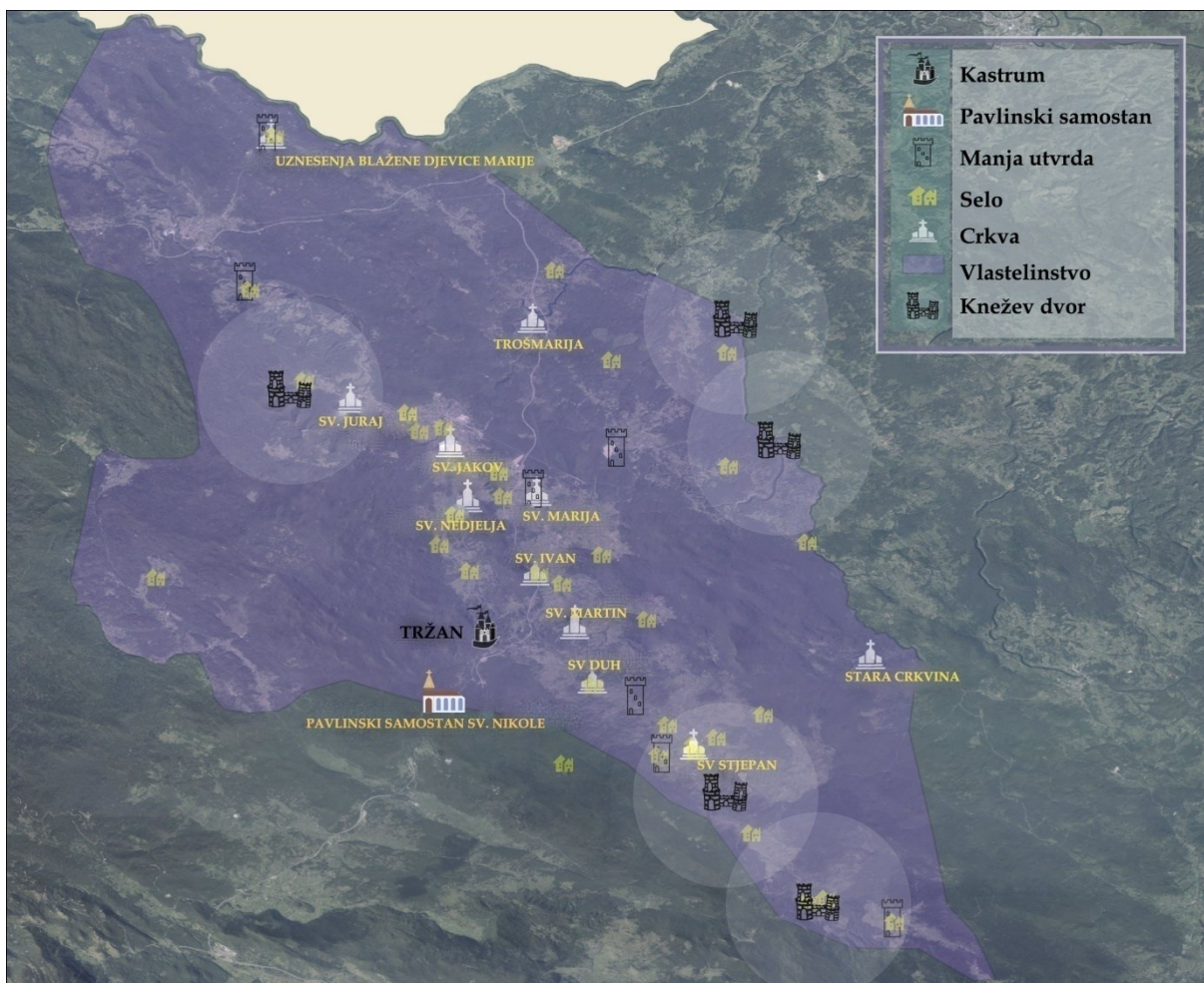
Međutim, za ovo istraživanje važnije je pitanje prostornog položaja i utjecaja ostalih crkava na vlastelinstvu koje su se nalazile izvan užeg područja modruškoga naselja. Prvi problem prilikom analize ovih sakralnih objekata predstavlja povijesna realnost njihove pozicije. Daleko od zaštite modruških zidina one su bile izložene turskim pustošenjima što je u većini slučajeva izbrisalo bilo kakve tragove tih objekata. Sam Urbar spominje samo nekolicinu crkava i to ponajviše u korelaciji sa zemljom koju su te crkve posjedovale na vlastelinstvu. Pored crkava sv. Duha, sv. Antuna, sv. Ivana i svete Marije koje su se nalazile na širem području modruškog naselja (vidi sliku 5), Urbar spominje crkve svete Marije stare u Polju (Carevom), crkvu sv. Stjepana u Plaškom, crkvu sv. Martina u Bužah (Bužičevcima) i crkvu svete Marije u Otoku (Oštarijama). Međutim, izvjesno je da je na prostoru vlastelinstva bilo više crkava od onih

⁷¹ Kruhek, *Srednjovjekovni Modruš*, 85.

⁷² *Hrvatski spomenici*, 206.

⁷³ Zorislav Horvat, *Srednjovjekovne katedralne crkve Krbavsko-modruške biskupije* (Zagreb-Gospić: Hrvatski institut za povijest, 2003), 102.

popisanih u samom Urbaru. Pritom prije svega mislim na jugoistočne i sjeverozapadne dijelove vlastelinstva na kojima Urbar ne spominje nikakve sakralne objekte. Znači li to da usitinu na tim područjima nije bilo nikakve crkve ili ih zapisivač Urbara nije spomenuo? Odgovor na to pitanje može se tražiti u korelaciji prostornog utjecaja religijskih i sekularnih institucija na području vlastelinstva. Naime, kneževi dvorovi, manje utvrde i crkve predstavljaju svojevrsna administrativna središta u prostoru preko kojih se projicira autoritet, kako svjetovni tako i vjerski. Oni oblikuju svakodnevni život populacije vlastelinstva i djeluju kao lokalni ogranci središnje vlasti vlastelina i biskupa u Modrušu. Ako analiziramo podatke iz Karte 3, jasno se uočava prostorna veza između crkava i centara sekularne vlasti: većini kneževih dvorova i manjih utvrda koje spominje Urbar pridružene su crkve, što ide u skladu s običajima i normama srednjovjekovne vlastele koja je uglavnom imala sakralne objekte u neposrednoj blizini svojih rezidencija. Iz toga proizlazi hipoteza koja pretpostavlja da bi u blizini svake manje utvrde (označeno na Karti 3) mogao biti određeni sakralni objekt koji je pored nje pokrивao duhovne potrebe žitelja određenog broja sela. Teško je zamisliti koliko je sela koja crkva obuhvaćala, ali ako usporedimo prostorni utjecaj sakralnog objekta s vlastelinskim dvorovima i manjim utverdama možemo približno grupirati sela u administracijske jedinice. Julijan Vladimirovič Bromlej pretpostavlja da su na modruškom vlastelinstvu pojedina, ako ne sva, sela bila ustrojena u seoske općine koje pretpostavljaju određeni nivo kolektiva. Ova ideja će biti istražena niže u radu prilikom analize naturalnih podavanja, ali na ovom mjestu bi mogla pružiti temelje ranije spomenutoj hipotezi o postojanju većeg broja crkava ili manjih sakralnih objekata od onoga o čemu nas izvještava zapisivač Urbara ili kasniji suvremenici. Tragom toga, smatram da se barem jedna crkva mogla nalaziti na širem području sela Saborsko pri čemu bi u teoriji administrativno obuhvaćala sela Goridnje polje, Jesenica i samo Saborsko stvarajući tako određenu lokalnu jedinicu. Referirajući se na kartu 3, slične grupacije mogu se izvesti za sela Gojmerje i Vitunj te za sela Grabark, Golivrh, Mašnik, Piščatki i Tržac. Sela Lukovdol i Krakar predstavljaju iznimke iz ove pretpostavke jer su oba prostorno izolirana u usporedbi s ostalim selima na vlastelinstvu.

Karta 3. Sakralni objekti i manje utvrde na cjelokupnom području vlastelinstva (Kartu izradio L. A.)

Ova karta je nadopuna Karti 1. pri čemu su dodane lokacije sakralnih objekata te manjih utvrda diljem vlastelinstva. Imena sela su izostavljena zbog preglednosti karte, ali su njihove ikone ostavljene kako bi tumačenje karte bilo pojednostavljeno. Također, kneževim dvorovima koji se pojavljuju i na Karti 1. sada su dodane koncentrične kružnice koje bi trebale predstavljati teoretske sfere utjecaja tih obrambeno-administrativnih punktova te time olakšati razumijevanje prostornog razmještaja vlastelinstva. Većini objekata prikazanih na ovoj karti danas nema traga niti postoje konkretni dokazi koji bi osvijetlili njihovu moguću lokaciju. Stoga je glavno polazište prilikom izrade ovog prikaza bila već spomenuta karta objavljena u Matičinom izdanju Modruškog urbara iz 1997. godine. Iako je autor karte vjerno nastojao prikazati geografske značajke i obilježja terena te sukladno tome smjestiti toponime u odnosu na njih, reprodukcija na suvremenom ortofoto prikazu nije bila bez poteškoća. Svaka oznaka na karti bila je podvrgnuta istraživanju, ali nedostatak dostupnih informacija ipak me prisilio da određene lokalitete jednostavno kopiram i pokušam ih smjestiti na temelju šturih geografskih

obilježja koja se pojavljuju na već spomenutoj karti. Usprkos tome, određene sakralne građevine koje nisu na referentnoj karti a koje bi prema dataciji i lokaciji definitivno bile u sklopu modruškog vlastelinstva su dodane (Sv. Nedjelja). Za crkvu u Trošmariji koju su spalili Turci i poviše koje je 1755. sagrađena i posvećena nova Župna crkva Blažene Djevice Marije Utješiteljice nisam pronašao nikakve podatke. Pošto ne znamo kome je stara crkva bila posvećena odlučio sam se istaknuti samo naziv lokaliteta što je slučaj i za toponim Stara Crkvina.

Demografija

Vlastelinstvo prikazano u Urbaru je vlastelinstvo koje proživljava duboku demografsku i ekonomsku krizu. To je posebno vidljivo ako se uzmu u obzir smanjenja novčane rente koja su prisutna gotovo na svim selištima kao pokušaj zadržavanja kmetova, pri čemu ne iznenađuju ovakvi primjeri: „...služio je konjem, a sada ča more“ ili „...služilo je zlati jedan, a sada nišće.“⁷⁴ Koliko su devastirajuće promjene na vlastelinstvu bile u usporedbi s ranijim stanjem najbolje dokazuju podaci navedeni u Tablici 3. Nije jasno iz koje točno godine potječe stanje koje se u Urbaru ažurira, ali je svakako moralo biti prije osmanskih provala, a nakon 1449. pošto je na više mjesta spomenut „stari knez“ Stjepan. Profit koji je vlastelinstvo gubilo zbog depopulacije dodatno je bio osakaćen politikom smanjenja novčanih renti preostalom stanovništvu što je u konačnici rezultiralo gotovo upola manjim ukupnim novčanim primanjima u usporedbi s ranijim popisom. Ako preračunamo podatke o površini iz Tablice 1. te im pridodamo sva geografski nespecificirana selišta iz Urbara dolazimo do površine obradive zemlje od oko 60 kilometara kvadratnih. Oduzmemo li od toga nekih 37% prosječne napuštenosti na cijelom vlastelinstvu, ukupna obrađivana površina u vrijeme pisanja Urbara ne prelazi 40 kilometara kvadratnih. Tako u konačnici dolazimo do približne prosječne vrijednosti gdje na svako nenaseljeno selište dolaze okvirno tri naseljena. Ova analiza pokazuje devastirajuće učinke kmetske emigracije i porobljavanja s područja pogođenih turskim provalama što se svakako odražava u ekonomskoj i na kraju krajeva socijalnoj strukturi cijelog modruškog vlastelinstva.

⁷⁴ Lopašić, *Urbar Modruški*, 55,71.

Toponim u Urbaru	Broj selišta			
	Prijašnje stanje	Stanje iz Urbara		
	Ukupno	Nastanjena	Napuštena	Postotak napuštenosti
<i>Zaborsko</i>	18,5	12	6,5	35,1%
<i>Jesenica i Goridnje polje</i>	31	25	6	19,4%
<i>Pliskovo</i>	10,5	10,5	0	0,0%
<i>Lisac</i>	4	3	1	25,0%
<i>Selšići</i>	25	11	14	56,0%
<i>Plasi</i>	17	16	1	5,9%
<i>Medvija</i>	31	22	9	29,0%
<i>Zavrh</i>	51	26	25	49,0%
<i>Bužičevci</i>	12	12	0	0,0%
<i>Novaci</i>	11	3	8	72,7%
<i>Ivanovčići</i>	12	7	5	41,7%
<i>Polje</i>	33	17	16	48,5%
<i>Dani</i>	16	9	7	43,8%
<i>Otočac</i>	24	7	17	70,8%
<i>U Ribarih</i>	5	5	0	0,0%
<i>Krnice</i>	6	5	1	16,7%
<i>Krakar</i>	32	21	11	34,4%
<i>Zagorje</i>	19	7	12	63,2%
<i>Mašnik</i>	21	5	16	76,2%
<i>Dražica</i>	13	8	5	38,5%
<i>Golivrh</i>	35	23	12	34,3%
<i>Pišćatki</i>	40	15	25	62,5%
<i>Gorica</i>	26	22	4	15,4%
<i>Prapruća</i>	9	8	1	11,1%
<i>Tržac</i>	10	10	0	0,0%
<i>Suglice</i>	16	9	7	43,8%
<i>Vitunj</i>	19	16	3	15,8%
<i>Gojmerje</i>	41	34	7	17,1%
<i>Lukovdol</i>	21	11	10	47,6%
<i>Grabark</i>	41	25	16	39,0%
<i>Vidokuci</i>	2	2	0	0,0%
Ukupno:	652	406,5	245,5	37,7%

Tablica 2. Popis broja naseljenih i napuštenih selišta po selima te postotka napuštenosti

Kmetske obveze i ekonomija

Novčana renta

Međutim, Urbar krije naznake još jednog trenda; smanjivanja alodijalne zemlje i sve veće dominacije novčane i naturalne nauštrb radne rente. Kao što je već navedeno, od ukupno 32 urbarom popisana sela, samo se u Saborskom i Novacima spominje tlaka.⁷⁵ Znači li to da kmetovi ostalih sela nisu tlačili ili zapisivači Urbara iz nekih razloga to nisu uvrstili? Nada Klaić, kako je spomenuto, smatrala je da su uistinu svi kmetovi modruškog vlastelinstva tlačili, ali njihove obaveze nisu zapisane u Urbaru već u više puta spominjanoj *kladerni* na koju se popis referira.⁷⁶ Iako Urbar po svemu sudeći ne popisuje svu alodijalnu zemlju, na rijetkim mjestima na kojima to čini otkriva nam dvije stvari koje pomažu pri analizi tranzicije modruškog vlastelinstva. Prva naizgled očita činjenica je relativno malena površina „dvora“, odnosno alodijalne zemlje. Od nekolicine popisanih dvorova proizlazi da se površine kreću od 20 do 120 dana oranja.⁷⁷ Kolika je površina zemlje pod „dvorom“ u Novacima nije potpuno jasno, ali za Saborsko je jasno navedena površina od „20 dni“ zemlje.⁷⁸ Drugi mogući dokaz koji ide u prilog ovoj tezi leži u popisu Vitunja. Naime, pri spomenu „dvor(a) kneza, ki je bil Pavla Lazanića“ navode se dvojica podvornika koja „...sada služita oba dohodkom...“⁷⁹ Činjenica da oba plaćaju određenu rentu (koja je po svoj prilici uvedena kao zamjena za tlaku) ide u smjeru naznaka smanjivanja alodijalne zemlje vlastelina.⁸⁰ Pored toga, još jedan primjer (od nekolicine gdje se spominju podvornici) za koji se sa određenom sigurnošću može zaključiti kako tlaka ili nije uopće bila oblik iskorištavanja rada ili barem nije bila primarni oblik predstavljaju četiri podvornika u selu Polje. Za svu četvoricu je izričito navedeno; „...ta stoji na kneza dvori, služu četrtinu.“⁸¹ U mnogočemu solidniji dokaz tezi o smanjivanju alodijalne

⁷⁵ Lopašić, *Urbar Modruški*, 28, 59.

⁷⁶ Nada Klaić, n. dj.

⁷⁷ Julijan Vladimirovič Bromlej, *Krest'janskoe vosstanie 1573 g. v Horvatii: iz istorii agrarnyh otnošenii i klassovoj bor'by v Horvatii XVI v.* (Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1959), 128; Lopašić, *Urbar Modruški*

⁷⁸ Lopašić, *Urbar Modruški*, 28.

⁷⁹ *Ibid.*, 68.

⁸⁰ Uglavnom je pravilo kroz cijeli Urbar da oni kmetovi koji služe novčanu daću nisu dužni službe ili podavanja u naturi, izuzevši časti; Bromlej, „Još jednom o pitanju razvoja feudalne rente u Hrvatskoj potkraj XV i u XVI stoljeću“, 275; Dalje: Bromlej, *Krest'janskoe vosstanie 1573 g. v Horvatii*, 129.

⁸¹ Lopašić, *Urbar Modruški*, 57.

zemlje nalazimo već u sljedećem redu Urbara. Spominje se „Grdića selo... (koje je) služilo prvo dva dni u nedilji, sada služi libar 5.“⁸² Ovaj unos jasno potvrđuje da je najkasnije 1486. godine, u vrijeme pisanja Urbara, tlaka zamijenjena za novčanu daću.⁸³ Isto tako u selu Gorica stoji; „Jošće Levko drži zemlje dni tri, ka je bila pod dvor.“⁸⁴ što bi isto mogao biti dokaz smanjivanja alodijalnog zemljišta. Međutim, Urbar spominje i slučajeve u kojima je kmetu oduzeta zemlja u kneževu korist. Pa se tako u selu Polje navodi; „...to drži Benko Plešić za luku, ku mu je kneza m(ilost) uzela.“⁸⁵ Stvar je detaljnije objašnjena na drugoj stranici Urbara gdje se spominje Benkovo drugo selo; „...zač mu je luka uzeta za kneza, i za nju mu je dano jedno malinišće...“⁸⁶ Po svemu sudeći ovo je jedini ovakav slučaj u Urbaru i kao takav ne može služiti kao čvrsti dokaz za razmatranje dinamike vlastelinova upravljanja zemljom u promatranom razdoblju. Pogotovo jer uključuje određenu zamjenu pod uvjetima koji nisu navedeni. Druga nejasnoća koja na prvi pogled ide nasuprot postavljenoj hipotezi o smanjivanju alodijalnog zemljišta javlja se u selu Gojmerje. Naveden je izvjesni Jandri(j) Pavličević koji „ima zemlje dni 6, ka nije njegova; tu sam uzela za v. m.“⁸⁷ Opet, pozadinu ove odluke ne znamo, a sama sintagma može biti protumačena dvojako. Manje vjerojatni slučaj je da popisivači Urbara navode kako Jandri(j) služi tlakom na zemlji kneza, dok bi logičniji ishod bio kako je spomenuti Jandri(j) nelegitimnim putem priskrbio navedenu zemlju koja mu se najkasnije u vrijeme pisanja Urbara oduzima. U konačnici, navedeni dokazi idu u smjeru potvrđivanja hipoteze o smanjivanju alodijalnog zemljišta, iako se to ne može sa potpunom sigurnošću utvrditi.

Pored svega analiziranog, sama činjenica da se novčana podavanja spominju u gotovo svim selima osim Saborskog (za koje su izričito popisani kmetovi koji tlače), Tržca i Bužičevaca (u kojima su svi kmetovi četrtinjaci) dovoljna je da se kristalizira jasni ekonomski prioritet koji su Frankapani u vrijeme pisanja Urbara pridavali novčanim podavanjima.⁸⁸ Ovakav zaključak ide u korak sa suvremenim trendovima u Europi. Razvoj novčanog sustava i sve veća cirkulacija novca zajedno s povećanjem vojnih troškova, primorali su Frankapani da primarni fokus postave upravo na novčana podavanja. Ta podavanja se uvelike razlikuju od sela do sela pa

⁸² Ibid., 68.

⁸³ Nije jasno adresira li Urbar već ranije uspostavljenu promjenu ili je on aktivno ažurira.

⁸⁴ Ibid., 46.

⁸⁵ Ibid., 53.

⁸⁶ Ibid., 54.

⁸⁷ Ibid., 70; „v. m.“ -- Vašu milost

⁸⁸ O četrtinjacima više u nastavku teksta.

često i unutar sela. Uspoređujući količinu novčane daće s podacima iz Urbara pavlinskog samostana u Strezi iz 1477. godine dodatno se naglašava ovaj monetarni fokus. Iako se javljaju neizbježne poteškoće prilikom preračunavanja obračunskih valuta između ugarskog i mletačkog novca, smatram da ipak pronalaze svoju opravdanost u cilju količinske komparacije novčanih daća.⁸⁹ Prosjek podavanja u Strezi po selištu kreće se od 12 do 15 denara, što bi odgovaralo vrijednosti od približno 18 soldina.⁹⁰ Usporedimo li tu vrijednost s najmanjim zabilježenim iznosom iz Modruškog urbara (27 soldina) uočava se poprilična razlika u visini novčanih daća.⁹¹ Razlog tome je prvenstveno činjenica da kmetovi na posjedu pavlinskog samostana u Strezi tlače bez iznimke svih 12 mjeseci u godini.⁹² Ovakav jaz u novčanim podavanjima zapisanim u urbarima koje dijeli svega devet godina ide u prilog tezi kako na modruškom vlastelinstvu u pravilu nije bilo tlake, već je ona zamijenjena novčanim daćama iz već spomenutih razloga.

Dodatne naznake ovog trenda mogu se pronaći usporedbom s već ranije spomenutim primjerima iz Ugarske. Iako ne možemo znati kolika su bila ukupna novčana primanja modruškog vlastelinstva, znamo koliko su okvirno Frankapani ubirali od svojih podanika. Iz Tablice 3. jasno se vidi kako su prijašnja primanja iznosila oko 2800 libara. Preračunamo li to u ugarske dukate (forinte) dobivamo iznos od oko 470 forinti što ide u korak sa puno većim vlastelinstvom Hunedoara koje prima između 560-580 forinti u novčanim daćama što je pak bilo otprilike 17-22% ukupnog prihoda tog posjeda.⁹³ Istu logiku nažalost ne možemo primijeniti na modruško vlastelinstvo kako bi okvirno ocrtali ukupna primanja jer su novčane daće zasigurno obuhvaćale veći postotak s obzirom na ostala primanja. Na ostala dva promatrana vlastelinstva u Ugarskoj postotak je još manji. Na vlastelinstvu Gyula on se kreće od 5 do 29%, odnosno 348 forinti 1524. godine dok na Magyarovaru varira postotak od 13 do 18% iliti 218 forinti 1531. godine.⁹⁴ Ovi primjeri pomažu staviti u kontekst koliki su fokus

⁸⁹ Kolar Dimitrijević, „Urbar pavlinskog samostana u Strezi 1477. godine“, 113.

⁹⁰ Preračun izveden iz formule: 1 ugarski dukat = 100 denara = 6 libara = 120 soldina. Više o konverziji: Mira Kolar Dimitrijević, *Povijest novca u Hrvatskoj od 1527. do 1941. godine* (Zagreb: Hrvatska narodna banka, 2013.), 49.

⁹¹ Lopašić, *Urbar Modruški*, 80.

⁹² Kolar Dimitrijević, „Urbar pavlinskog samostana u Strezi 1477. godine“, 110.

⁹³ Kenyeres, „The Economy of Castle Estates in the Late Medieval Kingdom of Hungary“, 404.

⁹⁴ *Ibid.*, 406-407.

Frankapani Modruški stavljali na novčana podavanja kada je modruško vlastelinstvo moglo, uvjetno rečeno, parirati s većim i bogatijim posjedima u Ugarskoj.

Glavnina kmetova na modruškom vlastelinstvu novčane daće je isplaćivala u *zlatima*, mletačkom zlatnom novcu, dukatima, dok se u manjem broju sela obračunavalo u *librima* (librama), odnosno *soldinima*.⁹⁵ Korelacija između veličine selišta i veličine novčane daće za većinu sela ne može se utvrditi jer je iznos najvećeg podavanja (3 zlata) 13 puta veći od najmanje zabilježenog (27 soldina).⁹⁶ Među iznimkama je selo Pliskovo u kojem kmetovi koji posjeduju 8 dni zemlje plaćaju jedan zlat, a kmetovi koji imaju 16 dni plaćaju dva.⁹⁷ Potpuna suprotnost je primjer sela Jesenica gdje oba kmeta posjeduju istu veličinu zemljišta (12 dni), ali prvi plaća dva zlata dok drugi samo jedan.⁹⁸ U selištima u Lukovdolu, Grabarku, Suglicama, Golivrhu, Pišćatkima i Mašniku novčana daća je unificirana za sve podanike. U Lukovdolu ona iznosi 84 soldina, u Golivrhu 54, u Grabarku i Suglicama 40, dok je u Pišćatkima i Mašniku ona određena na svega 27 soldina. Objašnjenje takvih razlika možemo lako dobiti ako analiziramo stupac s postotcima napuštenosti u Tablici 2. U Pišćatkima i Mašniku više od pola selišta je napušteno, a omjer u ostalim navedenim selima ne prelazi 2:1 u korist naseljenih.

Po svemu sudeći, razlika u količini plaćanja mogla je biti uvjetovana plodnošću terena; „...a ta zemlja je zla, ništar ni vridna, vsa je veći del praprutna.“⁹⁹ Postoje i određene iznimke koje se oslanjaju na socijalni aspekt i koje nam daju uvid u odnos kmet-vlastelin. Kod sela Pliskovo se navodi: „...od tih bi sel (3) imili služiti zlate tri, a knez stari pokojni ta je pusti jošće nebogu Tomašiću zlata dva ter pol.“¹⁰⁰ Naravno da je taj odnos bio uvjetovan prije svega ekonomskim probicima ili bolje rečeno vlastelinovim očajnim pokušajima zadržavanja i privlačenja stranih kmetova. Tako je vidljivo na više mjesta u Urbaru kako se frankapanska vlastela morala prilagoditi uvjetima na terenu te na neki način održavati određenu razinu socijalne zaštite svojih

⁹⁵ Lopašić, *Urbar Modruški*, 30 (bilješka "zlat") jedan zlat = 6 libara; Mletačka vlada je uvela 1472. godine libru kao obračunsku i težinsku jedinicu radi lakšeg kolanja novca, a vrijednost joj je bila jednaka kao 20 soldina. Za sve spomenute preračune novca vidi: Kolar Dimitrijević, *Povijest novca u Hrvatskoj od 1527. do 1941. godine*, 49.

⁹⁶ Bromlej, *Krest'janskoe vosstanie 1573 g. v Horvatii*, 132.

⁹⁷ Lopašić, *Urbar Modruški*, 34.

⁹⁸ *Ibid.*, 30-31.

⁹⁹ *Ibid.*, 47.

¹⁰⁰ *Ibid.*, 33.

kmetova; „...ima zemlje dni 100, manje dva, a zle; služilo je prvo zlata dva, a sada je na njem jedna udovica, ka ima sirote četire.“¹⁰¹

¹⁰¹ Ibid., 45.

Toponim u Urbaru	Novčana podavanja u Urbaru				Prijašnja podavanja				Razlika
	Z	L	S	Ukupno lib.	Z	L	S	Ukupno lib.	Libre
Zaborsko	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jesenica i Goridnje polje	19	8	-	122	28	8	-	176	54
Pliskovo	12	-	-	72	12	-	-	72	0
Lisac	3	8	-	26	4	8	-	32	6
Selšići	7	-	80	46	11	-	240	78	32
Plasi	2	-	-	12	2	-	-	12	0
Medvija	21	-	-	126	28	-	-	168	42
Zavrth	12	105	50	179.5	42.5	123	90	382.5	203
Bužičevci	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Novaci	-	-	279	13.95	-	-	1023	51.15	37.2
Ivanovčići	5.5	-	-	33	11.5	-	-	69	36
Polje	14.5	-	20	88	30.5	-	52	185.6	97.6
Dani	4	-	40	26	9	5	50	61.5	35.5
Otočac	5	24	-	54	27.5	31	-	196	142
U Ribarib	-	8	-	8	1	-	-	6	-2
Krnice	1	-	90	10.5	1	8.5	90	19	8.5
Krakar	19.5	16	-	133	34.5	12	-	219	86
Zagorje	1	12	-	18	19	33	-	147	129
Mašnik	-	-	135	6.75	-	-	567	28.35	21.6
Dražica	-	-	-	-	6	-	-	36	36
Golivrth	-	-	1242	62.1	-	-	1890	94.5	32.4
Pišćatki	2	-	324	28.2	2	-	999	61.95	33.75
Gorica	17	74	-	176	19.5	85	-	202	26
Prapruća	3	8	-	26	4	8	-	32	6
Tržac	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Suglice	-	-	280	14	-	-	560	28	14
Vitunj	13	5	-	83	15.5	18	-	111	28
Gojmerje	13.5	4	50	87.5	20	27	50	149.5	62
Lukovdol	-	-	924	46.2	-	-	1764	88.2	42
Grabark	1	-	1000	56	1	-	1640	88	32
Vidokuci	2	-	-	12	4	-	-	24	12
Ukupno:	178	272	4514	1565.7	333.5	366.5	9015	2818.25	1252.55

Tablica 3. Usporedba novčanih podavanja zapisanih u Urbaru s ranijim stanjem

Tlaka i ostale radne obveze

Kako je već navedeno, aktivna tlaka se izričito spominje samo za Saborsko. U Novacima je ona najkasnije u vrijeme sastavljanja Urbara komutirana u novčanu daću, kao što je i slučaj za jednog kmeta u Vitunju.¹⁰² U Saborskom ta tlaka je određena na dva dana tjedno od Jurjeva (23.4.) do Miholja (29.9.); „...a k tomu je dužan od Jurjeve do Miholje vsake nedilje dva dni težati...“.¹⁰³ Pored toga, dužni su kmetovi Saborskog tri podvoza, dva mala i jedan veliki. „Povozom“ služi nekolicina kmetova u Gojmerju¹⁰⁴ i po svemu sudeći ta ja služba bila od vitalne važnosti za Frankapane te je njihova uloga zaštite prometnog pravca prema Senju definitivno morala podrazumijevati određenu tranzitnu infrastrukturu.¹⁰⁵

Iako novčana podavanja prevladavaju, Urbar spominje razne službe koje kmetovi obavljaju ili u gradu ili na vlastelinskim posjedima. Kao što je vidljivo iz Tablice 4, postojao je prilično šarolik spektar raznih službi koje su kmetovi morali vršiti ili u gradu ili na drugim posjedima kneza. Koliki vremenski odnosno proizvodni obujam su te službe obuhvaćale ne znamo jer nigdje u Urbaru nije izričito navedeno. Također, za razliku od novčanih podavanja nije vidljiv nikakav kvantitativni pomak u broju i opsegu službi u odnosu na razdoblje prije osmanskih provala.¹⁰⁶ Neke službe su pretvorene u novčanu daću dok druge zamjenjuju ili naturalna ili podavanja u novcu (češće); „...to je služilo zlati jedan, a sada služi konjem.“ Fraza „služi konjem“ ili „to je pod konja“ prema Lopašiću označava osobu koja je „služila kao konjanik u kneževih četah za obranu grada i domovine.“¹⁰⁷ Bromlej ističe kako je najvjerojatnije riječ o slobodnjacima koji su imali obvezu služenja u banderiju.¹⁰⁸ Urbar ih sveukupno spominje više od 30 puta (u tablicu nisu uključeni oni na dvorovima familijara).

¹⁰² Lopašić, *Urbar Modruški*, 59, 68; Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća*, 96.

¹⁰³ Lopašić, *Urbar Modruški*, 28.

¹⁰⁴ Vidi Tablicu 4.

¹⁰⁵ Ibid., 70-71.

¹⁰⁶ Na koje se Urbar referira.

¹⁰⁷ Lopašić, *Urbar Modruški*, 31.

¹⁰⁸ Bromlej, *Krest'janskoe vosstanie 1573 g. v Horvatii*, 135.

Služba	Broj službenika
pojti z glasom po redu	1
pod konja" "služi konjem	24
služi zdelami	1
služi ptičari(j)u	2
služi u gradu" "pod gradom	14
služi ribari(j)u	3
samo strele čini	1
služi na more	1
služi drivodelju	5
služi bačvariu	1
služi povozom	4
pri svirepicah	1
ima luke delati	2

Tablica 4. Prikaz službi zabilježenih u Urbaru

Druga točka prijepora proizlazi iz sintagme „služi u gradu/pod gradom“. Dapače, „pod gradom“ se spominje samo na jednom mjestu te po svemu sudeći ima isto značenje kao i „u gradu“. ¹⁰⁹ Unatoč tome, Lopašić tu frazu objašnjava kao potvrdu da je selište u pitanju „uzeto pod neposrednu upravu grada kao alodijalno zemljište.“ Usporedimo li ipak frazu kroz 13 sljedećih slučajeva u kojima se pojavljuje, vjerojatnost da označava proširenje alodijalnog zemljišta postaje poprilično malena. Sam Lopašić na drugom mjestu gotovo identičnu frazu „služi zlati jedan, ali gradom“ komentira: „tako su označeni podanici, stojeći kao trabanti, čuvari, sluge i radnici u gradu za stalno, ili na koje vrijeme.“ ¹¹⁰ To je po svemu sudeći ili krivo zapisana sintagma ili jednostavno drugi oblik iste kako je slučaj za nekolicinu drugih u Urbaru. ¹¹¹

Ostale službe su uglavnom specijalizirane među manjim brojem kmetova pa su tako kmetovi Saborskog pored tlake bili dužni „pojti z glasom po redu“, odnosno obavljati važnu službu glasnika. ¹¹² U Jasenicama i Gornjem polju Brnjko Brlić je „...služio zlati jedan, a sada služi

¹⁰⁹ Lopašić, *Urbar Modruški*, 31. Nije isključeno da se Urbar referira na samo podgrađe (doslovno „pod gradom“)

¹¹⁰ Ibid., 39.

¹¹¹ Prije svega mislim na već spomenute nedouimice oko fraza koje se tiču napuštenosti sela.

¹¹² Ibid., 29.

zdelami.“¹¹³, odnosno izrađuje razne zdjele i posude za grad. Također u Gornjem polju služi određeni Bartol ptičar ptičariju, što podrazumijeva lov na ptice za potrebe grada.

Pomalo iznenađujuć je maleni broj podanika koji „služe ribari(j)u“ s obzirom na to da je većina površine vlastelinstva bila smještena između i pored vodenih tokova i na to da su im po svemu sudeći Frankapani pridavali veliku važnost. Još je čudnije što u mjestu Ribarići, koje je očito dobilo svoj naziv po ribarenju (gdje je i danas ribarenje dio kulturološkog identiteta mjesta) nema spomena „ribari(j)e“, dapače većina kmetova tamo služi konjem.¹¹⁴ Ribnjaci su općenito bili iznimno važan dio „aristokratskog krajolika“, ne samo kao izvor hrane već i kao statusni simboli. Oni su istovremeno omogućavali vlastelinu luksuz uživanja u svježoj ribi, ali su poput mlinova bili simboli kroz koje je vlastelin projicirao autoritet nad svojim podložnicima.¹¹⁵ Prema Lopašiću na vlastelinstvu su bila tri ribnjaka; jedan u Piščatkima pod Treskavcem, jedan „pod Modrušom niže Puškarićevih kuća“ i jedan „na Jurliki pod gradom prema iztoku.“¹¹⁶

U Krnicama određeni Mavar Lopčić jedini na vlastelinstvu „strele čini.“¹¹⁷ Pridodamo li mu dvojicu kmetova u Krakaru koji „imaju luke delati“, proizlazi da su luk i strijele još uvijek bili u upotrebi i očito važne stavke kmetskih dužnosti.¹¹⁸

Fraza „služi na more“ pojavljuje se samo na jednom mjestu u Urbaru te je Lopašić tumači kao oznaku da kmet služi kao mornar na jednom od frankapanskih brodova.¹¹⁹ Moguće da je to uistinu tako, pogotovo ako uzmemo u obzir da je Bernardin imao posjede u Vinodolu, ali činjenica da je samo jedan kmet na cijelom vlastelinstvu određen za tu službu ne daje čvrstu potvrdu toj tezi. Naime, ta je fraza gotovo identična frazi „služi ča more“, koja susrećemo na više mjesta u Urbaru: „...služilo je konjem, a sada ča more;“¹²⁰ „...služilo je prvo zlata 2, a sada

¹¹³ Ibid., 31.

¹¹⁴ Ibid., 38.

¹¹⁵ Mlinove nisam uvrstio u tablice jer je previše varijacija da bi se mogli koncizno prikazati. Za više na temu socijalnog utjecaja krajolika i njegovog korištenja od strane aristokracije vidi: Martin Hansson, *Aristocratic Landscape : The Spatial ideology of the Medieval Aristocracy* (Lund University, 2006.)

¹¹⁶ Lopašić, *Urbar Modruški*, 31.

¹¹⁷ Ibid., 44.

¹¹⁸ Ibid., 67.

¹¹⁹ Ibid., 54.

¹²⁰ Ibid., 71.

ča more...“¹²¹ ili „služilo je prvo konjem; njegov sin Luka od njega služi ča more.“¹²² Pridružimo li ostale spomenute jezične nedoumice, ova bi fraza vrlo lako mogla biti greška prepisivača Puškara, samog Lopašića ili jednostavno tiskarska greška.

„Drivodelja“ iliti tesara najviše ima u Gojmerju (3) što ne iznenađuje ako se uzme u obzir bogatstvo šumske vegetacije na tom području na kojemu je i danas živa drvna industrija. Komplementarno tome, sva četiri kmeta koja imaju dužnost „povoza“ nalaze se u Gojmerju kao i jedini kmet za kojeg stoji da je „sada pri svirepicah (Zwyrepyczah)“, odnosno pri kobilama (ždrijepcima) kako navodi Lopašić.¹²³

Iako po svemu sudeći danas u ogulinskom kraju nema žive tradicije uzgoja vinove loze na nekom višem regionalnom nivou, Lopašić ističe kako je u srednjem vijeku bilo mnogo više vinograda podno Modruša.¹²⁴ Unatoč tome, Urbar spominje samo jednog kmeta u Zagorju koji „služi bačvariu.“¹²⁵ Lopašić također tvrdi kako „gornici vinskoj nema traga“ u Urbaru,¹²⁶ ali u selu Otočac spominje se napušteno Andrejevo selo za koje stoji: „...služilo je prvo zlata dva i z daciju vinu (wynnw).“¹²⁷ To ukazuje da je vinska daća postojala na vlastelinstvu prije osmanskih provala.

Urbar spominje i knape, rudare koji su po svoj prilici pristigli kao doseljnici iz njemačkih krajeva da bi bili angažirani na brojnim frankapanskim iskopima.¹²⁸

Određeni prestiž definitivno je nosilo zanimanje barbira zaduženih za liječenje bolesnika. Barbir Paval tako ima u Zavrhu dva selišta ukupne površine od 44 dana zemlje. Svojevrsnih bolnica, špitala, bilo je na modruškom vlastelinstvu zasigurno nekoliko. Dapače, u selu Polje navodi se „Selo pusto Špitalsko“ od 60 dni zemlje.¹²⁹ Lopašić navodi kako je jedan špital bio pod samim gradom kraj ceste, a drugi u današnjem Čakovcu oštarskom od kojeg su ostale ruševine.

¹²¹ Ibid., 61.

¹²² Ibid., 57.

¹²³ Ibid., 70.

¹²⁴ Ibid., 26.

¹²⁵ Ibid., 63.

¹²⁶ Ibid., 26.

¹²⁷ Ibid., 61.

¹²⁸ Ibid., 33.

¹²⁹ Ibid., 54.

Naturalna davanja

Pored novčanih daća, obaveze seljaka su se uvelike sastojale od naturalnih podavanja, takozvanih *časti* (lat. *munera* = *časti*, *darovi*) koje su uglavnom bili dužni dostaviti o većim blagdanima. Iako je ta obaveza bila uspostavljena kao kolektivna dužnost cijelog sela, ona se spominje u samo 16 slučajeva. Mogući razlozi zbog kojih nije uspostavljena za sva sela bit će razmotreni u nastavku.

Kao što je već rečeno, *časti* se u Urbaru spominju u zaglavlju popisa 16 sela.¹³⁰ To su podavanja u naturi koje su podložnici bili dužni dostaviti vlastelinu triput godišnje: „...jednu o Miholi, drugu o Božići, tretu o Vazmi.“¹³¹ Časti su se uglavnom sastojale od janjaca, jaja, kruha i zarebrenika (lopatica), te simbolične novčane svote. One su se razlikovale ne samo od vlastelinstva do vlastelinstva, nego i od sela do sela. Za primjer, kmetovi na pavlinskim posjedima u Strezi bili su dužni 9 hljebova, 12 jaja (ili sir), kopuna, pile i svinjsku plečku po selištu. Na vlastelinstvu Greben darovi su bili više od simboličnih podavanja, pa je tako svako selište bilo dužno 4 kopuna i 2 plečke za Božić, 4 kite lana i 4 jaja za Pokladni utorak, 24 jaja za Uskrs, 1 sir za blagdan Trojstva, a za vrijeme žetve 8 pilića. Na nekim su vlastelinstvima ona kroz drugu polovicu 15. i početkom 16. stoljeća pretvorena u novčana podavanja, pa tako u općinama Javorovcu, Strelči, Trebinju i Otoku na vlastelinstvu Steničnjak selišta plaćaju po 2 denara na Jurjevo, 3 denara na Uzašašće i 4 denara na Martinje.¹³² Da su darovi na modruškom vlastelinstvu zaista bili simboličnog karaktera, dokazuje i podatak da u selu Lukovdolu, iako je zapisana samo obaveza za „čast Božićnu“, ona se mogla otkupiti za svega 3 soldina.¹³³ U prilog tome ide i podatak da iako su na posjedima zagrebačkog biskupa u drugoj polovici 15. stoljeća većina darova u naturi pretvorena u novčana podavanja, oni su biskupu donosili „svega“ 58 forinti i 66 denara, odnosno 2,6% ukupnog novčanog prihoda s tih posjeda.¹³⁴

Prvi put gdje u Urbaru nailazimo na ovaj popis naturalnih podavanja je u zaglavlju zapisnika o selu Pliskovo. To je ujedno i najdetaljniji opis izričitih dužnosti u cijelom Urbaru, a glasi ovako:

¹³⁰ Ibid., 29.

¹³¹ Ibid., 46.

¹³² Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća*, 105-106.

¹³³ Lopašić, *Urbar Modruški*, 73.

¹³⁴ Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća*, 105.

„Jošće su dužni o Miholi Jeseničane jalovicu jednu, k tomu su dužni knapi, ter ki su gracki, vsaki o Miholi ovsa star jedan, a vsaki kmet, ki ima volove, dužan je kvartu ovsa jednu, sol. 3, voz sena o Miholi, a ki nima volov, ta je dužan ovsa kvartu jednu, sol. 3. A vsaki kmet do godišća ta je dužan tri časti, jednu o Miholi, drugu o Božići, tretu o Vazmi; ki ima kmet jance, dužan je sedmoga; ki bi neimil janjac, dužan je 12 jajac ter tri kruhe. Ako bi kmet imal janjac sto, ali dvi sto, li ni vee dužan, nego jednoga janjca za čast, ako bi kmet neimil veće nego 7 janjac, dužan je sedmoga.“¹³⁵

Razlog zašto donosim cijeli unos proizlazi iz specifičnosti ovog popisa. Kao što je već rečeno, od ukupno 16 puta kada se ova podavanja spominju, popis za selo Pliskovo je najdetaljniji, te pored časti navodi ostale obaveze koje su podložnici dužni (ovsa kvartu jednu, jalovicu o Miholi). Međutim, ovaj je unos po još nečemu specifičan. Kao prvo, referira se na „Jeseničane“ iako se nalazi u zaglavlju popisa za Pliskovo; kao drugo, jedini spominje knape i podanike koji su služili u gradu. Što se tiče spomena Jeseničana kao i činjenice da ova naturalna podavanja nisu određena za sva sela u Urbaru, Bromlej iznosi tezu koja bi mogla objasniti neke nelogičnosti. Naime, on smatra kako su sela Jesenice, Goridnje polje i Pliskovo sačinjavala jednu seosku općinu nazvanu po najvećem selu, Jesenicama.¹³⁶ Na ovakvo moguće grupiranje nailazimo na još dva mjesta: kod popisa za selo Lisac spominju se Plašani¹³⁷, a kod sela Selšići navode se stanovnici Kunić sela i Medvije.¹³⁸ Na temelju toga Bromlej zaključuje kako Urbar potvrđuje barem tri seoske općine čije bi postojanje moglo objasniti nedostatak popisa naturalnih podavanja za svako pojedino selo. Tome u prilog ide činjenica kako su neka sela popisana zajedno (Jesenica i Goridnje polje i Ivanočići i Novaci). Imajući na umu općine koje se spominju u Vindoloskom zakoniku ili u fundacijskoj ispravi za cistercijski samostan u Topuskom, na prvi pogled se javljaju paralele.¹³⁹ Neupitna je činjenica da Urbar stvara određenu vezu među nekim selima, vezu koju bi postojanje seoskih općina moglo objasniti. Međutim, osim spomenutih dužnosti časti za primjere Pliskova, Lisca i Selšića, nikakve druge kolektivne dužnosti nisu spomenute. Uobičajne općinske domene poput mlinova ili livada u

¹³⁵ Ibid., 33-34.

¹³⁶ Bromlej, „Još jednom o pitanju razvoja feudalne rente u Hrvatskoj potkraj XV i u XVI stoljeću“, 273.

¹³⁷ Lopašić, *Urbar Modruški*, 39.

¹³⁸ Ibid., 42.

¹³⁹ Za više o srednjovjekovnim općinama: Mladen Ančić, „Vlastelinstvo hrvatskoga hercega u Gorskoj županiji,“ *Povijesni prilozi 15* (1996), 201-240; Miho Barada, *Starohrvatska seoska zajednica* (Zagreb: JAZU, 1957)

Urbaru su individualizirane na svakog pojedinog kmeta, a jedini spomen kolektiva u smislu zajedničkih obaveza odnosi se samo na selo kao zajednicu.

Drugi problem koji se javlja zbog manjkavog opisa jurisdikcija i problematičnih generalizacija Urbara leži u spominjanoj *kladerni*. Dapače, Bromlej ide dalje pripisujući odredbama u Urbaru koje se dotiču časti i ostalih podavanja svojstva te iste *kladerne*. Uistinu, u svih osam slučajeva u kojima se Urbar referira na *kladernu* spomenute su i časti i „ine riči“, tj. stvari, ali kako je već rečeno, ne ulazi u pojedinosti tih podavanja. Za primjer: „Jošće su dužni Plašane (Plasane) jalovicu od Miholje i čast i ovac i seno, kako se zgora u kladerni udrži, i vse ine riči.“¹⁴⁰ Kako spomenuti podrobni popis za selo Pliskovo prethodi prvom spomenu *kladerne* te je u njemu ujedno određen točan iznos za sva podavanja letimice spomenuta u ovom primjeru, uistinu se poklapa s odrednicama koje bi po svemu sudeći *kladerna* trebala sadržavati. Također, fraza „kako se zgora u kladerni udrži“ isto ide u korist ovoj tezi jer u svim slučajevima u Urbaru kada se koristi termin zgora ili gore, uvijek se referira na ranije spomenute unose u samom Urbaru.¹⁴¹ Druga stvar koja ide u prilog tezi, a koju je Bromlej po svemu sudeći previdio je spomen knapa i gradskih podložnika.¹⁴² Pošto nema dokaza da je bilo naseljenih knapova (rudara) na području Jeseničke općine te činjenice da se spominju podložnici koji su radili u gradu, ovaj unos sugerira da se ta odredba odnosi na cijelo vlastelinstvo kao krovna dužnost koju sastavljači Urbara nisu imali potrebu ponavljati za sva ostala sela baš kao što se ne ponavlja ni točna količina sijena ili „riči“ koje su kmetovi dužni.

Posebnu skupinu podanika na vlastelinstvu čine takozvani „četrtinjaci“, kmetovi koji su bili primorani podavati četvrtinu ukupnog prihoda vlastelinu. Tako u selima Tržac i Bužičevci svi kmetovi bez iznimke imaju dužnost davanja četvrtine.¹⁴³ Isto tako, velik broj kmetova u selu Polje daje istu rentu pa su čak nabrojani u posebnoj kategoriji pod nazivom „četrtinjaci“.¹⁴⁴ Koliko je ta četvrtina mogla u prosjeku iznositi nije poznato, ali sigurno nije bila neznčajna. Četvrtina bilo kakvog uroda za kmeta je predstavljala veliki gubitak prihoda, ali s druge strane takvi su kmetovi bili oslobođeni svih ostalih dužnosti, po svemu sudeći čak i časti.

¹⁴⁰ Lopašić, *Urbar Modruški*, 39.

¹⁴¹ Ibid., 56.

¹⁴² Ibid., 33.

¹⁴³ Ibid., 49-50.

¹⁴⁴ Ibid., 55.

Zaključak

Cilj ovog rada bio je stvoriti koherentnu sliku modruškog vlastelinstva u specifičnim prostorno-vremenskim uvjetima druge polovice 15. stoljeća i tako doprinijeti produbljivanju već dobro poznate slike modruške povijesti, ali i staviti u fokus brojne transformacije vlastelinske ekonomije u promatranom razdoblju. Pored toga, rad je skromni pokušaj sinteze šturih informacija koje su se u historiografiji koristile uglavnom u drugim kontekstima, fokusirajući se poglavito ili na sam kastrum Tržan kao stolno mjesto Frankapana Modruških koje je kontekstualno izdvojeno iz šire strukture koja se na njega oslanja ili na konfesionalni narativ u okvirima povijesti Crkve na hrvatskim prostorima. Revidirana je i uloga Tržana kroz kontekst vlastelinstva s ciljem pomicanja perspektive vezane uz analizu ove utvrde. Tržan je integralni i vodeći dio prostranog vlastelinstva i kao takav zaslužuje puno veću zastupljenost kako u historiografiji tako i u kolektivnim naporima za očuvanjem hrvatske povijesne baštine. Modruški urbar koji čini okosnicu ovog rada izniman je i svakako nedovoljno analiziran povijesni izvor koji pruža uvid u spomenute promjene koje se događaju u drugoj polovici 15. stoljeća, a čije se posljedice zasigurno osjećaju i danas i čine temeljni dio identiteta prostora. Modruška ostavština nadilazi granice samog naselja i uloge središta vlastelinstva. Modruš je nositelj određenog imaginarija utkanog u samu socijalnu strukturu prostora nad kojim je stoljećima bdio. On je podsjetnik na minula vremena stare slave i sumorno upozorenje o neizbježnoj prolaznosti. Ulogu Modruša u kolektivnom sjećanju na hrvatskim graničnim područjima ističu staronarodni stihovi iz Bosanske krajine:

Da nam nije Slunja i Tounja,

I Modruša pod brdom Kapelom,

U ravnici Oštarijske crkve:

Sve bi tursko do Ljubljane bilo.¹⁴⁵

Od prvih ozbiljnih studija o modruškoj povijesti pojam *kladerne* se nameće kao neizostavan dio narativa vezanog uz analize Urbara i njegove, na prvi pogled, nedosljednosti i nepotpunosti. Sam Lopašić navodi: „... u registru (Urbaru) nije žalibože opisan grad i varoš Modruški, njegova gospoda i njegovi purgari; u njem nije predočeno ukupno gospodarstvo vlastelinstva, te nije

¹⁴⁵ Miletić, *Plemićki gradovi kontinentalne Hrvatske*, 133.

označeno uz prostrani posjed šumsko gospodarstvo i rudarstvo, a neima u urbaru spomena o pravih i o užitcih obćina, o vršenju sudbenosti i o plaćanju desetine, te o drugih odnošajih...“¹⁴⁶ Međutim, Urbar pruža puno dublji pogled u stanje na modruškom vlastelinstvu nego mu se to pripisuje. Ovaj rad, prvenstveno se oslanjajući na ideju Julijana Vladimiroviča Bromleja iz 1959. koji se iz nekog razloga ne može pronaći u bibliografijama recentnih djela o modruškoj povijesti, postavlja tezu koja neprikosnovenu *kladernu* pronalazi među redcima samog Urbara. Uistinu, dokaza za to kroz Urbar nalazimo u više slučajeva kada se javlja referenca: „kako se zgora u kladerni udži.“ Opis onoga što bi *kladerna* trebala sadržavati se isuviše točno poklapa s prvim popisom obaveza koje se određuju za takozvane časti (lat. *munera*) da bi to mogli otpisati kao slučajnost. Dodatno, kako je napomenuto u radu, taj popis je u svakoj instanci u kojoj se referira na njega položajem u tekstu uistinu smješten gore, „zgora“ u odnosu na referencu. Ovako postavljena teza koja odbacuje ranije pretpostavke kako su na modruškom vlastelinstvu svi kmetovi tlačili poklapa se s nadregionalnim trendovima koji se mogu uočiti diljem hrvatskog povijesnog prostora pa i šire. Ti trendovi podrazumijevaju određeni vremenski vakuum u kojem vlastela, kako Adamček ističe, koristi novčanu rentu kao „glavni oblik feudalnog izrabljivanja.“ Transmutacija iz radne u robno-novčanu rentu bila je postepena i uglavnom je pratila razvoj trgovine čija su glavna izvorišta u sve većoj mjeri postajali gradovi. Pored toga, vlastelinu je svakako bilo isplativije prepustiti svojim podložnicima brigu o plasiranju proizvoda na tržište koje je bilo poremećeno osmanskim ugrozom. Gotova novčana podavanja su u vrijeme nesigurnosti i povećanih rashoda prouzročenih odražavanjem stalnih vojnih posada svakako bila primarni fokus Frankapana. Pored toga, analizirana sela Tržac i Bužičevci u potpunosti su oslobođena novčanih podavanja u korist jedne četvrtine uroda koju su dužni predati vlastelinu. Ovi prihodi su po svoj prilici bili dovoljni za osobne potrebe kako vlastele i njihovih službenika, tako i vojnih posada koje su se nalazile u samom gradu pošto relativno mala količina kmetova koji su dužni predati četvrtinu teško da je mogla osigurati robne viškove koji bi se mogli plasirati na tržište kao dodatna zarada za vlastelina.

Uz sve rečeno, dolazimo do slike vlastelinstva koje se nalazi u geo-političkoj krizi, prvenstveno zbog osmanskih pljačkaških pohoda. Održavati sigurnost i ekonomiju velikog vlastelinstva poput modruškog u takvim uvjetima bio je nesumnjivo zahtjevan zadatak i sama logika takve perspektive nalaže da je vlastelin očajničkim mjerama pokušavao zadržati glavu iznad vode i ne dovesti cijelu strukturu vlastelinstva do propasti. Pored toga, u interesu je

¹⁴⁶ Lopašić, *Urbar Modruški*, 25.

Frankapana Modruških da osiguraju, uvjetno rečeno, povoljne uvjete svojim podložnicima u jeku masivne depopulacije. Upravo zato ne vidim opravdanost tvrdnje da su svi kmetovi modruškog vlastelinstva tlačili i ujedno plaćali, iz usporedbe s ugarskim vlastelinstvima i posjedima pavlina u Strezi, poprilično visoke novčane daće istovremeno. Rezultati ovog rada idu u smjeru disperzije uspostavljenih kalupa kroz koje se analiziraju vlastelinstva srednjovjekovne Hrvatske, nadasve ono modruško. Ono služi kao pozornica u malome svih onih čimbenika koji se odvijaju u njegovoj posrednoj i neposrednoj blizini a čijih je modruško vlastelinstvo specifična i individualna reprezentacija.

Bibliografija

Izvori

Acta Croatica: Hrvatski spomenici. Sv. 1. Prir. Stjepan Ivšić i Josip Bratulić. Zagreb: HAZU, 2017.

Hrvatski spomenici. prir. Đuro Šurmin. Zagreb: JAZU, 1898.

Lopašić, Radoslav, prir. *Urbar modruški od god. 1486*. Ogulin: Ogranak Matice hrvatske Ogulin, 1997.

Kukuljević Sakcinski, Ivan, prir. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae = Diplomatički sbornik Kraljevine Hrvatske s Dalmacijom i Slavonijom*. Sv. 2. Zagreb: Dragutin Albrecht, 1875.

Thalloczy, Lajos i Barabas Samu, prir. *Codex diplomaticus Comitum de Frangepanibus*. 2 sv. Budimpešta: Magyar tudomanyos Akademia, 1910-1913.

Sekundarna literatura

Adamček, Josip. *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća*. Zagreb: Liber, 1980.

Ančić, Mladen. „Gradu kmeti ili iobagiones castru kao element društvene strukture Hrvatskog Kraljevstva.“ *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea* 6 (2019): 35-132.

Ančić, Mladen. „Vlastelinstvo hrvatskoga hercega u Gorskoj županiji.“ *Povijesni prilozi* 15 (1996): 201-240.

Barada, Miho. *Starohrvatska seoska zajednica*. Zagreb: JAZU, 1957.

Bertović, Kristian. „Between the Cross and the Sword: Frankapan Patronage over the Order of St. Paul the First Hermit.“ Magistarski rad. Budimpešta: Central European University, 2014.

Bogović, Mile. „Crkvene prilike u vrijeme Bernardina Frankopana (1453–1529).“ *Modruški zbornik* 3 (2009): 29-40.

- Bogović, Mile. „Pomicanje sjedišta Krbavske biskupije od Mateja Marute do Šimuna Kožičića Benje.“ U: *Krbavska biskupija u srednjem vijeku*, ur. Mile Bogović, 41-79. Rijeka-Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1988.
- Bromlej, Julijan Vladimirovič. „Još jednom o pitanju razvoja feudalne rente u Hrvatskoj potkraj XV i u XVI stoljeću.“ *Historijski zbornik* 16 (1963): 269-289.
- Bromlej, Julijan Vladimirovič. *Krest'janskoe vosstanie 1573 g. v Horvatii : iz istorii agrarnyh otnošenii i klassovoj bor'by v Horvatii XVI v.* Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1959.
- Čoralić, Lovorka. „Iseljavanja sa senjsko-modruškog područja na zapadnojadransku obalu (XV. do XVII. st.).“ U: *Krbavska bitka i njezine posljedice*, ur. Dragutin Pavličević, 62-78. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1997.
- Erceg, Ivan. „Kratak prilog za upoznavanje Modruškog urbara (1486).“ *Acta historico-oeconomica* 22 (1995): 7-23.
- Fabijanec, Sabine Florence. „Trgovački promet Kvarnera na Jadranu krajem srednjeg vijeka.“ *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 25 (2007): 103-152.
- Goldstein, Ivo. „Značaj Krbavske bitke 1493. godine u hrvatskoj povijesti.“ U: *Krbavska bitka i njezine posljedice*, ur. Dragutin Pavličević, 22-27. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1997.
- Grgin, Borislav. „Hrvatski velikaši u desetljećima pred Krbavsku bitku.“ U: *Krbavska bitka i njezine posljedice*, ur. Dragutin Pavličević, 37-46. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1997.
- Grgin, Borislav. „Modruš između kneževa Frankapana, Osmanlija i kraljevskih vlasti, 1458–1526.“ *Modruški zbornik* 3 (2009): 41-51.
- Grgin, Borislav. *Počeci rasapa- Kralj Matijaš Korvin i srednjovjekovna Hrvatska*. Zagreb: Ibis, 2002.
- Gulin, Ante. "Krbavsko-modruški kaptol prije i poslije krbavske bitke." U: *Krbavska bitka i njezine posljedice*, ur. Dragutin Pavličević, 90-95. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1997.

- Hansson, Martin. „The Medieval Aristocracy and the Social Use of Space.“ U: *Reflections - 50 Years of Medieval Archaeology 1957-2007*, ur. Roberta Gilchrist, 435-452. London: Routledge, 2009.
- Hansson, Martin. *Aristocratic Landscape : The Spatial ideology of the Medieval Aristocracy*. Stockholm: Almqvist & Wiksell Intl, 2006.
- Horvat, Zorislav. *Burgologija : Srednjovjekovni utvrđeni gradovi kontinentalne Hrvatske*. Zagreb: UPI 2-M books, 2014.
- Horvat, Zorislav. „Pregled sačuvanih nadgrobnih ploča krčkih knezova Frankopana.“ *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* 32:1 (2005): 25-56.
- Horvat, Zorislav. *Srednjovjekovne katedralne crkve Krbavsko-modruške biskupije*. Zagreb-Gospić: Hrvatski institut za povijest, 2003.
- Ibler, Mladen. „Count Ivan Anz Frankopan, the Royal steward of the estate in Sweden 1426-1434“. Dostupno na web adresi: <https://www.croatianhistory.net/etf/ibler.pdf> (posjet: 20.7.2022.)
- Jeanneau, Cédric. „Le dominium seigneurial en question: exercice, territoire et adaptation aux marges du comté poitevin (1150- 1250).“ U: *Les seigneuries dans l'espace Plantagenêt : (c. 1150-c. 1250)*, ur. Martin Aurell i Frédéric Boutoulle, 309-334. Bordeaux: Ausonius Éditions, 2009.
- Kenyeres, István. „The Economy of Castle Estates in the Late Medieval Kingdom of Hungary.“ U: *The Economy of Medieval Hungary*, ur. József Laszlovszky, Balázs Nagy, Péter Szabó i András Vadas, 394-416. Leiden, Boston: Brill, 2018.
- Klaić, Vjekoslav. *Krčki knezovi Frankapani: Od najstarijih vremena do gubitka otoka Krka (od god. 1118. do god. 1480)*. Zagreb: Matica hrvatska, 1901.
- Klaužer, Vedran. „Na putu iz Budima do Senja- vojne, trgovačke i diplomatske aktivnosti na dionici Modruš-Senj od uspostave Senjske kapetanije 1469. do osmanskog pustošenja Modruša 1525. godine.“ *Modruški zbornik* 6 (2012): 85-94.
- Kočevar, Sonja. „Stari grad Modruš- pregled zaštitnih radova.“ *Modruški zbornik* 11-12 (2018): 159-183.

- Kolar Dimitrijević, Mira. *Povijest novca u Hrvatskoj od 1527. do 1941. godine*. Zagreb: Hrvatska narodna banka, 2013.
- Kolar Dimitrijević, Mira. „Urbar pavlinskoga samostana u Strezi 1477. godine.“ *Podravina : časopis za geografska i povijesna multidisciplinarna istraživanja* 2:3 (2003): 103-123.
- Kruhek, Milan. „Bernardin Frankopan krčki, senjski i modruški knez — posljednji modruški Europejac hrvatskoga srednjovjekovlja, 1453.–1529.“ *Modruški zbornik* 3 (2009): 187-235.
- Kruhek, Milan. „Pregled povijesnih zbivanja na području starohrvatske župe Krbave.“ U: *Krbavska bitka i njezine posljedice*, ur. Dragutin Pavličević, 62-78. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1997.
- Kruhek, Milan. „Srednjovjekovna cesta Modruška.“ *Modruški zbornik* 6 (2012): 69-84.
- Kruhek, Milan. *Knezovi Modruški – Bernardin i Krsto Frankopan- Mačem i govorom za Hrvatsku*. Modruš: Katedra Čakavskog sabora Modruše, 2016.
- Kruhek, Milan. *Srednjovjekovni Modruš- Grad knezova Krčkih-Frankopana i biskupa Krbavsko-modruške biskupije*. Ogulin: Matica hrvatska-ogranak Ogulin, 2008.
- Kruhek Milan, Zorislav Horvat. "Castrum Thersan et civitas Modrussa." *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 16 (1990): 89-130.
- Kurelac, Miroslav. „Nikola Modruški (1427-1480). Život i djelo.“ U: *Krbavska biskupija u srednjem vijeku*, ur. Mile Bogović, 123-143. Rijeka-Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1988.
- Lukšić, Mislav Elvis. „Zatočeništvo Nikole Modruškoga kod Krbavskih knezova g. 1462.“ *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 42 (2000): 105-171.
- Miletić, Drago. *Plemićki gradovi kontinentalne Hrvatske*. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 2012.
- Rösener, Werner. *Peasants in The Middle Ages*. University of Illinois Press, 1992.
- Runje, Petar. "U spomen modruškim glagoljašima." *Modruški zbornik* 2 (2008): 53.-62.
- Salopek, Hrvoje. *Ogulinsko-modruški rodovi. Podrijetlo, razvoj, rasprostranjenost, seobe i prezimena stanovništva ogulinskog kraja*. Zagreb: Matica hrvatska – Ogulin, 2007.
- Szabo, Gjuro. *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*. Zagreb, 1920.
- Šneperger, Boris Vučić, Milan Kruhek, Zorislav Horvat i Sanja Cvetnić. „Izvodi iz konzervatorske dokumentacije za stari grad Modruš.“ *Modruški zbornik* 7 (2013): 121-252.

- Špikić, Marko. „Modruš, povijesni spomenik između predaje i diskontinuiteta.“ *Modruški zbornik* 3 (2009): 287-306.
- Špoljarić, Luka. „Hrvatski renesansni velikaši i mitovi o rimskom porijeklu.“ *Modruški zbornik* 9-10 (2017): 3-41.
- Špoljarić, Luka. "Nikola Modruški avant la lettre: Društveno podrijetlo, akademski put i počeci crkvene karijere (uz prilog o slučaju živog mrtvaca u Senju)." *Historical contributions = Historische Beiträge* 33:46 (2014): 69-92.
- Špoljarić, Luka. „Zov partenopejskih princeza: Kosače i Frankapani u bračnim pregovorima s napuljskim kraljem Ferranteom.“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 52:3 (2020): 121-188.
- Tironi, Ivan. „Pet stotina ljeta Modruškog urbara.“ U: *Krbavska biskupija u srednjem vijeku*, ur. Mile Bogović, 271-275. Rijeka-Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1988.
- Žile, Eva. „Rezultati arheoloških istraživanja 2017. godine na lokalitetu starom gradu Modrušu.“ *Modruški zbornik* 11-12 (2018): 147-159.